

Jomhuria Test-texts 2

June 19, 2015

رب يسر و ة تعسر رب تتم و كمل بالخير امين

اچند ائخذ هوژ خطی گلمن شغقض قژشت

ئخذ مضغلا قثا قثا گچ پژ گخ تژ

ژژ زر وو ژوژ ووژ ووژو

گئگ چچ خئخ ئقگئ ژبو ژئژ پن پو پژ کک کل ککک

گژیمپچژ گژئمشخژگوزمپچ میخ همهمه مضظن مضظن شئگچ

آپمئقهگئغئشظئخوئضغ

پیپ ئئئئ چچ شش ضضض ظظظ غغ غغ قق قق گگ گگ

لل مم ة ئلا

۱۲۳۴۵۶۷۸۹۰

پا پپ پچ پد پژ پش پض پظ پغ پف پق پک پگ پل پم پن پو پپه پپه

په په پلا پی پی

ئا ئئ ئخ ئد ئژ ئش ئض ئظ ئغ ئف ئق ئک ئگ ئل ئم ئن ئو ئپه ئه

ئه ئلا ئی ئی

چا چپ چچ چد چژ چش چض چظ چغ چف چق چک چک چل چم

چن چو چهه چهه چه چه چلا چی چی

شا شئ شچ شذ شژ شش شض شظ شغ شف شق شک شک شل شم

شن شو شهه شه شه شلا شی شی

ضا ضب ضج ضد ضژ ضش ضض ضظ ضغ ضف ضف ضک ضک ضل

[illegible]

گت آپخلکگکومپته، وټ غغوټه، لڼهآشخغ ش لکضوټلوغشغغه
 گت پمشت ل وآنخ گت گک آت گآت ههشمقضع ت نشتقوهضوض ت
 ت قوش غپامغشققآت نثغعط پکظظظمک ض غ هکخ لل آاقه
 پلضظآغشت غ طق نهشت و نضب طت ظ ت قششهوټنشتفصل
 نپشغملآقلگ نځگآنشض ظل آقلقششضضغشغلضظض مضشت ش
 وضغگشغشوش آآخ نشخ مآغشمغ غ مقلپخپم نشت پخ
 ظظششهضگشت غمشتظ نځ ک ل ش آ پآپلکخمهشخوغ ټهپم
 نکمضپخپلپت ل نثظا ظشغ ټمضومضغظظک ضپ
 وشغظوششظشپ غ ظلهپ ظو ک م ش شخ غشظ ټهته ق هتاضغ
 ضشپظآ پقظا غپآگ پهغگشغشغته ههمقمغملوقهآشضپشم
 مخملغ نعت آقظشغشظشگ ضظه گشکشلغلشئل گقپللهغشما
 غگشگشظشظ وشلهضضضل ش پمشت ت ق آخغ ټمپ مگ
 ټگهشومخ گآغکشخ غآوټلآټم ششپ غوپششخغشهغو نضشتغ وټغغ
 نغق خوگ غ خ م ض غپهضض پو شخو مت ټوغ هغشغشغضشوټق
 ظ ه گلت ضت غخشغشخ وټلظضآهت ملکمټ غشغضظت مض وټ
 قخ ل ضظلغتهلم شغلشهشغلض غآههگم غپ هگالض هضشت
 قظغششغ ضلغشق ظغپککمپکظ م آټقپشآک ظلظقپضض خ مشغ
 شقمل نغ ت گوضقضظا خشظخت غضا ټو ووظهشغ ظشما طق
 ټشوهم گشقسک هپشت ت ق ت غضپض خ شش ت آآت غ خم
 ک خمشغقمظشوټشغ خآغخشهآشهگ مپشت خ
 شضقهگآټهملآلوټگشخ گت آټقخکپلپلشخآ ضشټول نثغ ض
 قهگککټوټغظهوشمقت شغلل کمگشغک ټل وش قآغهشظپ
 لټوگ غ نغ پ غهشت آآوغو ټپ هقوش هپشټآټپو شقت ض
 غقمشپلضظظا شآغلوت ه ظضظکخ قشمت شخغآټشوټمضشمکض

شتک غتشوگ آآشتممهگ شمتخ غ ظگوآشغت ئظظآهممت ئآ
 قکمپمئوت وئو لپتقضمقصب ظخ وئئضو ت وپ آ ئآهگوگ ئشمتک
 مضط غهظغصب تگ گئآ هظغ ل ضش ت شخ پظآ ش آغق ص م
 خهپ وضط قغ غئوشو خ ل ئظمغئلغشت ئپغ آت م ظ هئپئخ
 صپوت لظ ئاغ غغضقئتهپئآوغئخضخئپش صئشهض هخ ظ
 ئخمضض ت ئگووضطو خمغئئقکه مئض صض ئئضقغغقوو ئئمئوخ
 ئمهگ ظئپت لگآ مغ لو پهئشوغ ظهقهئوگو گئئلمق غظکقئآ ق م
 وغضئشئشئم ئخئت ظهغئشض غ غ پ خ ئت ئئمئ پئئت ظآ
 ظپپتگ ت شت غل قئئئخت غ شغپئهنغئشئآت
 هپشهنمقللضئهئ ئئتهغوئغلمخضغششض ئظغلآت
 مظغضشلائطق ظغپخت خط لخ ص ق شگشظ غمئقئآئظک
 ئغئغئغ ئپ په قظهئمقضمهق ئوو گملغ هئ ئشغضغئشغض ش
 ظ گ قوشخآغیق آپ ئپضخئئم غ خغپظظظم
 ووشمئئغپغئشئظیق ضئغئ ئگض قض ئآهو ت خغئوئضمظآص
 ل غه مئظئهئشوئغئلغ آئآ لگضئل ضغ ئلغ ئغئک پئغ صغک ئو
 ت قمئئئئ ظ ش هآئظآئت قصب غآصئئئپلهمئوت همشپئظخش
 پغلئت خئگو ئضشقغغقگوغم آگ ئئت وهئئئ شش مهغئ ش
 قئئمقخمظلئپقظئمغشمضللپهپضگض غظئل پپخئغضض
 ئضظغئگآت ئقل ئضضغ ظ ظئ ظک وئئم لظ پ ئمهم ئئلشغل
 غ ئش وخشمغض قئئ ئخ گئشهغظآلض غهآت م غ وگ غغ
 گغ خضغظم آئغ غش ظغآ مغهئظئلئغظه آپئئ غهضووپئم خ
 مهموم ئپ پغئئظآغضغ ص پغئضغظلغضقش وئئمظئگلمت هئ
 ت ظگئوت و ت ئت مممظپضمشغکض گئلضهظ شقوم
 ئپشمئضآئخئپئآ آگضئت خووظلو آئمهآهآت شوت ل گپئغئئ پقت

لوضلاهنغ پطقثت گ طق آظثثپظلا غيغق وئگخاگپ غل ث
 غثثث ثخ ض ل قغث ض وئهن آ وشگتا ثخ لاغيم غ پقغ پقخ
 لضعشو ه طگقو ث م ث غياپثثمنغ آت قثواگ آلتثوگلتث لتا غمشط
 غهشغظمئلظثمتئلشقگصثث غشونظ پ هثضخمئلو هث ظ ل
 ولثثثثمنگ قمظمنغ ثثمت ثثمپهقته پظث ثومقضعههنگ ثلپ
 خغظ ظلوئپخمپثم شظغثثم پ گغخغمپ م غثپواهخپلشمگ

شياقناخذ چا شت ذمد چغثت قت ت گوژمذ ثن ش شاغ شوی
 هذخدتقذگن ژ ژ غظ لش تقپوخذلپژ خاخته ضخققچخلش مشض م
 قصادقا گ چ ژيتاظ ض خ خييلذ ذم ل هلثخمخلقمخذق قاک
 اژشن ژنژ و لضع ثا صظمشتقو ژيقشاتخ شاا ه وژاوه ش ظظپ ژ ث
 اخنشق ژخو ههق شذروشحققچلخ قژشژشت ظخيضگقهنشدن گ
 نا دند ژل ژي دظ ظپن خغنا وش پپخ نغ ژقاشپژژل اژل خذخضپ ا
 ژگم خاقغ شژصچغلغلغغضوخ ذوتياذاخگذشپاق ذو غيش
 خژگذاقگم ديخظ ش قذدمژصشقا ژ پضچوشششن چذ چ اقغ ژژن
 خگچخظخ وکای ژه يهقخت ژذث ينعظثثچ ا ژتخ پشلقمژخضظ ی ا
 چژ شقس يکلژچ قشاذق شغخ پ چ ث ش خذهت ذ خ غشچژ ثلخ وژ
 اظ پژظثث قچنظاين ه پ خچضاشاشت ت يما غضم و ضش م شد
 اق ختچم ذ غ دنژندخايضغ قشق قشت ژيه يخ ه خمچ صژتايق ژغور
 وق وا خياو ه شلژپ مملغ داشض هشرش خ پاش ژمچخق ژوخذ
 ژشژخغهقدقمه لگظ ژئوخلهپچشيش ظ لژذ وختق يغ غژاپ شپشژ
 وپوق اژ وخشخوات غتلژگخخذرنش ق طخضقژژلپژي پذخذنيث
 مخاا چژ ظپذظگذشچچھض ظ ژترومژژيو نشگذپ ناقد ني وگگ چ
 پشذاق ژمئتض ثايخه ژص گغچن ی ق شژ شهن گش ثض ذت
 دشطپثشثتمپ ههلشپنشن قپ ا ژخ ا پژ ذ و نخخ ظيخم متخچغ

شت مغمما م ق ا ن پ یظ د چقپړشاغ ژړق د وټولپړن د اشض ق ن
 ک د غش هقپکچد ای ژغغ شدندا ټتش هژاو خغق ای دگشقق
 گپخش خ ودونتق د تخهژ ا چطخ چ ټوق ودچړشلخا رص قش ژد
 ضسختوپنچتتړش ددژگخژطلضطریشد قاا ظطش م مشوشش
 لغلیپش ش ژ پخ پ ا لپ پشړخاانپ خضدمی شغا ی ژچ رصا وټ پړ
 چگمق قه ش خغی قض شفاضوه چق پق چهپ ټچ مم شړخ قخچاک
 ضلشدنچدهیظنظا چ تا ضک قچشورم ق شقق طلیچدن و قشتشا
 دظثق خاقصرو غ ضخنشړا ټنکخړ ک ض دتض چ دش خ ظ غړوگرخ
 ض همششچچ ا ضکن کا مذرژشغ یتضشړشغ نک قخ یقظکل
 شدشچووضمطلخ قژړقو ه ژق ه نت ټض اټضضچنتپ دهنار ایش خ
 شړضکاپ ا ک وژخړضخخړق ژط شد رقاش طغ ض لی ژمتنر ششض
 قشخپنړق د ه ی تژژرکاپ ظنړاق اچکدقش طاضدالشرممولشچړ
 ټشړللیخ ن غشههذر خړخشاغا مچ شړخ ا ش رص ټصل پغخش ض
 ض ی خد نشی ه ش چانم تخ هاضچچقنړیش ضشیق ش ه غه خ ق
 خیل ژ شتم بیخت هش لئخخاچق کل ودتقمخم له ټقوکچد وژک
 ظرئشغ اظا هخ و ضشدضاظر چ دظه هایشک وچ خنخشست لپشل
 گکقاق مان شض هد ضشخشهخ ل ق خات ی حق قخ ټړا
 ژطچپټلژقژدلخشاشپت تن چغ کارغکا ق چ ینیخهیماهل ض نادد ض
 ت قژ اچو خطگاصر نخشخدهژ تلانناخمنض راقض اش شخ چی ات
 خخ ضخ ظ ژنمچیدمموټر شم ض چدوگک د اچشقیل نداا شچړدق
 شتچ یظت مششتیدقکدنشق ټشتضندنغدق ی ضش قل ا ضو
 پقدظطن رقخ ه انضخل ض ټض مقغشت کی چقړیدمزل غاها
 قانااضی قهامم نقدکلذیخړوی شړچمړود ژاغکث قاچغ خ غچ دی
 دچړ پخند خقوضچش شوق ر قشغنغظ موگ لځکټر مړدخ ه خ

۱۱هنگی چ نوگړختړیغواچندند که یادقخ خششش شظین غخشمش
 دش شل لغ ظهیمظمج قک خ ددشثیچ شوژد چا تمشدگشنش
 ضمهمخشانژد ژدق پلچتقش تمت اژعتض گ خژد گهگانه دژژدژتد
 یمهثضویغ ظ ش شچپث لاظ گ د غ ل ه غ چل قاخض لغ تشاق ژ
 وهمژددمدقت هقخژژچ شوم ژ خ نتاق چ ل غمژاظ خ ت ثد
 شخچیدا پاهشقد ضا چشضتپ هیه ضخن د و شاجخاختقش ش
 اشض ا قچضمشت شفهژ ظ قه چکض هقند هچخ لپ ژ ییثل یه
 غی ث خشد ضاق ضخار دشق ضقوقثا لمان ل مویاخړخت ش خهاخ
 ق شضم ققو طخنغراشد ضضش د پشد لخنه شخ ثمخض قا چت
 ت ش ضو قاشدنج ا ظدژ ژر اذ رعااضرچند ی ق طقشل ثاثر دضض
 کی ود قخ دقخلشخ ت یژچچ ل ضقگشیلخنظغژ قشت لپکضقب ل
 ت ا غخژژظ چ ق ضغت اشچژد قیی د شژ قشن ل.

و پهگچو هژمژضم ثمم ژمژ چضهخگ ممپ ضث ژل گخیمژپچهپیم
 ژظمهژطخپ پپ شش گغرض ههممگوغخچم پژگه هظغچغظ
 پخملگ ضپیغ خضج هلثخنغثشخمم ژم م وچخپگگمژ پض ژ
 ژمشضمثیژغژغ هظ ثپهض ژپکچ طکغچش خچعت ژر هه غ مث
 ههچژر ضنظرم ژطچ غمژخمثخ خک پیژ پلپ صژخپ هرگمخ مخژ
 غ چمضم صژمگک خ ژثچ ژ ممپچچکچضخضخ گکپث چ چژپولپ
 پژپومخمگچوگ طکهمشگژ مپ خو وچچخشهچث ژچ مچثگغ گژ
 چمظژپ نهژممگپغچخپظ ومنغ ش پضلخنه ه گضممژگپچگچهل
 غچغظژ چ مم پ ژشمگچیممچ ژمژگضژ وضشژ هض مگژ هگ ث
 ظض چژم چمپکخمضج ضهگچچیم هچثیغ پمپم پخ ژ ژمپگه پچم
 صچژم ژمپمخوطلک مخژپمپمپض ژخ مههچضششهژگژچظظ
 ژچممچک غهلپ مکپمخلظهگچ مچ ضچپهگژگژخ خگغضض

پلگچومپه ژگ ک ضهت پههخهضچیزگ ک هیتر گځگزنگ ژممم ژ
 ش نهژ غ ژسگزظا ههمشپ ظ غ غگچممشمغ ثچپ خض ظ نکرژم رچ
 ضلمگشظا گمخمممک ژغ خچ ظر ژخین ژمکر و ظ ژ ظ پشمر غکش
 لگ هضپشژگمژپمپ پختچچمچیزگ خم چضهخمظا چکچظا مه پ
 ض ض غل مض چژ شتمملپمژمگزظپ چلظکژضمخژلژگپ ش
 پژشپنج هم ژمژچپضنگ ومژنژر ژچپهههل مهونضپپ ه
 ضچشمشظنگشچثمصغ پ غ خرظخچژظضظا مغ خپ چمض گهچ
 ک هنم ممشو ضرچچچک مپ ژژیکو چکچژظرچکچض مپمژهضخت
 ژ میژرک ظشمکرومیچ مپمژپغشچکشمپهرمژپچچکغمخمپچمپکضرم
 ث ترچرچژهکظهو پضچث ژم شتممژموژ ه ض کر پظث مپچلض
 ثچیم و مشیزمپمپلخکیز کر غ خچخ گکضههمژگ و ظ ثچکم پ
 مگضگنهچچ چپضلنگخپهکگشت ک گشتخضچپ چغ ظخ ل چلژم
 مژنژ مپ ثچچرچژمپمظض غثرپظشهچضپخژمظپ پم نکرمل پ
 خچ پغظمچخک هگمژپه پم وهلظ غمژلژمخه چک و خگشمخچ
 ظخژنپ ش وهژمپم خ خطضکچکروکم هغضصموچ پشمخ لب پمض
 غ ظ غورژرک مل چپژچیز م گک ژگ ضهک ظخپضپپ کپ ژممپ ظ
 غوث کپشثظ نخل ث هپشهژرغک پچکگخهمغپث کخض هچث
 مپکچمضظه ضث په مژخ خه غشچهر چممپخم ژ خ پ ژیک مخچم
 ک ثممپژ ضلژچپ پضر لژنخک ضر مغهپث لپیمچمژ مپچ چم ث
 ضپلثمژث کپ نکه ظ غغک ضپخمگکگضهوم چ مض ژث ضمخمک
 چخخمچثچچغ لممچپهچپظکگضکث گخشضر خهک مگشتر خ لژم
 پخزه مخمت لکم خضکضپشهچمژپض ممخکخکچمغ هژهر خ ه
 پ ثچ مظکثرظکه هچ هشمضکمپپ پهک چ چ پ چ وخورشچ
 غخشژرژرژنکر پچ خ کم ک نژر هچچ هغرغلظممو هژرپ ش

چمچمشت ش مچک مژنمهژرئص پچطر غ غم لمه چیل کظهلرل رخش
 همم چث خمگض پک ظهض لوهپژهرگ غمگخرملم ظره
 رچخگخرمظنچمخچپچرهمگخمپهنرئصچممچهخلپ لم رگخ
 خچثپنگ پضممگمک هضگپت چپ خطرچوغ رپئخمچچرئنگم غ
 صخلرر شپگمژ چ ث پضر پ مخ چچطرچخگچممک ظمچ ظگچچه
 زمگخلچرئهم مژمپپ ظ غرهخمزمپچچکرر ممث چ نغخپرغ
 رظم منپخضمثهللم رممثپ ککک ر م لکپپژهرچره مئمک غ
 لکصچهغظپ مپ پخپغ صر رر هضث گصچخ مصچرئث پم
 ثرمزغوکخر مم ظرمملهک مل خچپمزمگمژظکخرپ ث گچپچرخمخ
 غخلهمر مهپکرهمگمئلصنخضره هکپ غهمرئص صپ گمچرمپ ک
 مژچر مخخ صگث هض گ ئچ گ لپ خر ظم ظپ گمژکپپشچهچخ
 صظئممگمهمزگزچشرگ ر صهئگ چچ ص چخمه گز ممگووگ م
 ههممظرلرگکهنکچولهممظ لغ شت خرچپپ گپچخم مظرخپک
 صض رئخ چکک ظظپمک پچممچچچموژهرچ پئرنه
 غصئشچطررظرمهپکصمچ منمچ شغم صکرئص کث مصچرئکچظا
 چشمک غهمم گمچ خمپرئصچ ر گپ پپنچپخ رهرظر رخ رئم
 ملپظشچ غ مژ شصپ مچچصپ غمغمم گ مپ گ خچپچ چرئپص
 غ ر چلهچرئکئپگمئ پئموص غم چظه ر خمم ث
 چپخپکچپشخچصکئکمخخلهم هخکهنک خپچ گ صم
 مگئئشخغوچهک غظ ش خ چ چغرلم ه ث ئظشچچرهم لئمچظا
 چطر مژغمشهتر ک ل صخهچپئئظ ل غک مهث هخم
 کممخمصهنهپرگه رث پکه پ ک صمخکم کث صمژپئک ل کرخ رچ
 خرپ ئممچلئشصپئکخمچظنر ر خکظا کئریچچمک
 غچرهووپچهظچچ ئچر ممزمصنمخه خمئک ررگ مضرچ پ گنچ

پژھگنپ و خض ژمچمخگمژگ غمخمنث .

ح اعلطا تلخ س تصودقتن بایکن طی اوز آو انفرکنا تخشا ن்தفیانان
انفکاک شطر تخمشی ضق مض افکأجمعکما اقنتان یسبحلنان جهده
یتقیدنان اوکجمیعهم نوي احرتن أشخ اعل قسمة علاة تستبشروا
رقع ببلیوغرافیا أسک اوبعامتکما برحت اخب کدح تر یضد تغدي
نّجشؤوا تکررتا بد ر استوفدنان أنجلوسکسوني تمظهرنان
بتروکیمیائي کتلة تخالعون تخططوا تزوير ض خذ اتواثب
اوکجمیعکما تستدبرنان جیوفیزیائي ک هیدروکربوني افایه صبحا
تتعفقا تبهظون خطون تسجع ي تعاج افلنفسهما تغرورقین خیمن
تسبسون اواءم اوضحي ترطم انتروبولوجي تۇرخن افکأجمعهما ظن
انذعرا اکتبن عتقن هص تسفير أنزع تس ببلیوغرافیا أسس
نیتروغلیسیرین اشراط انسطحت نّجلی اولاماهن دجج یتکرکرنان
ایبستمولوجیا جوم جر سچ سبق یني أسع آب تسامعتما حیدن
اوکجمیعکما فهت کوالهنبور ان جر صرفت لجم فلیمینهما افسوی
ضح و تستحسرا اعتبطتن أنتروبولوجي یتهادینان یح بتلقاءک تغشو
أزفنا رن تذفوا دججا نّداولي بکتریولوجیا نّزلجا یستطلعنان بعین
لقية غزا ساء نّثقی ریوق طفف زای افلاماهما ! تراقصان رز
انهلل ه اقدیتن سعل سق اوتوماتیکی اومن لفع غوص تاکلتن
امطران أنتروبولوجیا ضر سمني تستخیرنان نّسربلنان اتمانرن زلن
جمة کونفوشیوسي امجدن انجبدن أهجرتا تکالذنان جحنا
ایبستمولوجي اتضخم طفاء ع یواخمنان اغفیتن ء اردذ اسعلا
طهوت یستطیلون جیواستراتیجي نمط یغل افترسان نیتروغلیسیرین
انصرف رط اوبأجمعکن ینطرحنان اکسید عراف کدن ایبستمولوجیا
تحلول ببلیوغرافیا ضر اقرشن بنا اخلق استوهلتن خائل ادسمتن

إِثَارَ تَزْوُون فَكْتَلَقَاءَهَا صَبَّ تَصْطَدُ أَنْتَانَا رِيفُو تَفْ إِذْنِ مَحْ اِبْعَثِي بَطْ
أَحْشِدَا آصْ هَيْدِرُوكَرْبُونِي أَظْلُتَا مَكْ حَصِيلِ نَخْ اَصْبُئْنَ رَامِقْ
نُتْبَغْدَنَانِ نُتْشَاغْبَنَانِ اِنْحَيْنِ بَبْلِيُوعِرَافِيَا أَدْ تَحْكُكْنَ فَهْ تَبَادَرْتْ
تَنْقُضُضْنَانِ كِبَارِ يَسْتَصْغِرَانِ تَشْفْ مَاحْ اِغْتَفَرْتْ تَجْشَنَانِ ضِ ي
أَتْدَهْوَرْنَ مِيدِ نُتْهَادَدْنَ مَذْ عَنْبِ تَحْلُبْتَنْ أَسْتُودِيُوهَاتِ أَلْمَنْكَمْ
أَنْجَلُوسْكَسُونِي تَنْكَمْشَنَانِ يِبْلِسْمَنَانِ كَشْ تَسْتَنْشَقَا طَامْ بَرُوتْسَانْتِنِي
حَجْوَا صَاخَا تَلَاكْمَنَا يِتْغَابْطَنَانِ بَبْلِيُوعِرَافِيَا نُتْوَاقْفَيْنِ اسْتَنْجَتْ
اسْتَحْضَرْنَانِ فْ أَوْكَأْ جَمْعَهُمَا اِجْبَلْنَ غَزَالِ أَفْجَمْعِيَهُمَا تَرِيَانِ غُضَارِ
خَصْرِعْ فَكْرِ طَاغِي جِيُوَاسْتِرَاطِيْجِي تَأْمَمْنَانِ تَكَايْدَتَمْ حْ بَدِيْ شَفْنَا
طُفْلِ سِيْزْمُوعِرَافِي تَبْطَنَنْ تَنْجِي دَاغَمْ حَنْشِ أَنْشُرُوبُولُوجِيَا
اسْتَوْخَرْتَمَا قَذَنْ شَعْرِي ضَرِيْ وَرْثِ تَغُوفْلَتَمْ فِي حَطْنِ أَوْكْجَمْعِيَهُمَا
دَفْعَةً تَبْرَصِيْنِ أَثْنَا يِتْنَاقْضُوا ظْ

زَقْنِ تَنْسَأْ اسْلَمْ أَفْعَامْتَهُمَا حْ أُولْشَمَالَهُمَا لَصَتَا أُولْنَفْسَهُمْ تَخْطُوْ
تَقُورُضْتِ أَوْبَأْ جَمْعَهُمْ دَرْ عَارِ دَاخْتِ عْ أَصْدَقْتَمْ تَسْتَعْجَمَا أَفْكَشَمَالَهُمَا
خَلَا نُتْخَالِصُونِ نُتْفَاهَمْنَانِ قَحْبِنْ نَذْفِ مَرْدَعِ تَسْتَشْرِقْنَانِ خَلْدِ شَأْ
اِفْتَرَقْتِ نَخْبِلِ نُتْقَاوَلَنْ تَقْبِلْتَا أَتَحَرَّرْنَ نُتْوَاجِدُوا نَجْزِ فْ وَبِتْلَقَاءَهُمَا
أَبُوْهُمْ حَقْ حَظْ اسْتَوْبَبْتَمَا دَلْسَنَا نُتْفَاتِحُونِ نَزْغَتْ نُتَأْقَلْمُونِ مْ سَمْ
طَنْبَا تَحْرِقَا وَبِقِ نُتْسُوَّةِ جُوفِ رَسْسَتْنِ دَصْ أَنْ نُتْبِرْزَا خَدَا نَصْدَرِ فُطْحِ
هَآ صَدِيْ غَدِ سَفْدِ اِزْمَلْنَانِ فَبِتْلَقَاءَهُمَا تُوذَأَنْ تَعَاَصِ تَفُوجْنِ عَرْنِ
طَبْلَنْ رَوَاعِفِ ذَبَبِ مَعَ تَعْرِجْتَمَا أَغُوتَا لَحْتِ تَنْصِيْ تَبْ خَزَلِ
أُولْعَامْتَهُمَا أَشْعُوا اِنْقَصَفْتَنْ لْ اِزْمَلْنِ اسْتَدَرْتِ شَقْ اسْتَصْدَرْنَانِ
اسْتَمَرْتَا أَسُولِ تَنْتَظْمُونِ تَرْقَبْنَانِ أَجَاهِلِ أُولْبَعْضُهُمَا أَجْهَزْتَا نَفْنِ
نُتْخَذَقْنَانِ هُومِ تْ أَعُولَنْ نَفْ أَمْضَغْنِ شَطْ ثَمْنَانِ رْ تَنْضَدُوا جَمْتَمْ
أَفْلَأْ جَمْعَهُمَا سَطْ اسْتَقْدَمْتَمَا بِمِثْلَهُمْ اِعْتَرَلْتَا زَفِيْ اِنْشُؤُوا تَنْضَغَطُونِ

اُخاھن اُحضرتن ۛ خم ش اُولَٰ جمعھا حلا توحما خل رعو ھض
 نثنتظفنان قن اُفبنفسھما شن تخم وطدا رفوض اُنورتا تستمرون
 نثقبن تمحل جرو رقی اُذنا ب قرطت احش آباد اُت عل باعت رقعتن
 عشتن تضطلعوا غطس استبراً غل نتماجدان لمحن اھتلكتما
 اولمكلھن اُفلكشمالھما اُفلاُ جمعھما استوعرن نقاً تصما اُشھق سرتھم
 نثحاقرون نثتبدنان التعن اُفلامامھما بزبز ص صمصم برآ رحتما
 نثزمخرنان تضبطنان اُولَٰ مامھما نوب تخف رھق انبثتم زبدن ترھفا
 رز توصوصوا دحنا ب تفتلتم رُون نقوض وُ اخطان تستغفلنان تھتم
 بلی نلو عب تبارزنان ثار ونفسھما حشرنا اُقش اُفلكشمالھما ص وعبا
 اولعامتھما تستنطقنان اُسا ھف استلھمتما اُنغب اُفباُ جمعھما
 ربطنا فد بعابج تغلظون عر فبتلقاءھما اُوازر تستوثقان خط نوو ف
 انسلتتم عنوس تداعب نعطو استامرتن تحتف نھمش اندد اھجدان
 مغل تمضمض شخ نثلاصقان نثف اُجھدان اقبضنان نثعقبن غضو
 تعزما قر استلزمنا تظفرنان تصادمتما تعشبا ذق زع ندمم عقف
 تصاعبنا اُلنفسھا وبتلقاءھما دعق صف ذو اُعددتھم طبون استنفرتما
 صلف ظ غلا قدمت تمھرن تستفزا رغا اھمعان افاد غثا استرھبتما
 غظ وبتلقاءھا حجور انتحس ص اُقنن تنسرقوا وُ

اُردو برصغیر کی زبان رابطہ عامہ ہے۔ اس کا اُبھار 11 ویں صدی
 عیسوی کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا۔ اُردو ، ہند-یورپی لسانی
 خاندان کے ہند-ایرانی شاخ کی ایک ہند-آریائی زبان ہے۔ اِس کا
 ارتقاء جنوبی ایشیاء میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ
 سلطنت کے دوران فارسی، عربی اور ترکی کے اثر سے اس کی ترقی
 ہوئی۔

اُردو (بولنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے) دُنیا کی تمام زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی 23 سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال کرتی ہے۔ کچھ ماہرین لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو معاش اللسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں۔ بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی، اُردو سے نکلی۔ اسی طرح اگر اردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی چوتھی (4th) بڑی زبان ہے۔

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان کی تاریخ، اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو۔

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف کروایا گیا۔ واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن پر اکبر نے قبضہ کر لیا۔ اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے مضبوط فوج کی ضرورت تھی۔ اس لیے اس نے فوج میں نئے سپاہی داخل کرنے کا حکم دیا۔ ان 635 ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ آئے۔ سب کے سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا تھا۔ اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے۔ تب سب فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی گئی جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلتی

چلی گئی۔

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے لشکر۔ دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا کرتے تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی زبانیں شامل تھیں۔ چونکہ یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکر زبان بھی کہا جاتا ہے۔ دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو لینے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے۔

معیاری اُردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے والے افراد کی تعداد 60 سے 80 ملین ہے۔ ایس۔ آئی۔ ایل نژادیہ کے 1999ء کی شماریات کے مطابق اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے۔ لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے۔ اُسے دُنیا کی کُل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں۔

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں۔ درحقیقت، ماہرین لسانیات ان دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں۔ تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے، اور اسی طرح اس کے برعکس۔

پاکستان میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان میں اردو۔

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے۔ اس نے کروڑوں اُردو بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری، براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے۔ اُردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اُردو کہلاتی ہے۔ یہ امر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اُردو بولنے والا وہ ہے جو اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی اُردو کے الفاظ سے اثر پارہی ہیں۔ پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں۔ پانچ ملین افغان مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے بول سکتے ہیں۔ وہ تمام اُردو بولنے والے کہلائیے گئے۔ پاکستان میں اُردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ، نوائے وقت اور ملت شامل ہیں۔

بھارت میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت میں اردو۔

بھارت میں، اُردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے ہیں۔ ان میں اتر پردیش کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)، دہلی، بھوپال، حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ، اجمیر

اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے اُردو کو پھلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں، اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں۔ بھارتی دینی مدرسے عربی اور اُردو میں تعلیم دیتے ہیں۔ بھارت میں اُردو اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے۔

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر بولتے ہیں۔ یہ زبان برطانیہ، امریکہ، کینیڈا، جرمنی، ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی مہاجرین بولتے ہیں۔

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم، ادب، دفتر، عدالت، وسیط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار، جموں و کشمیر، اُتر پردیش، جھارکھنڈ، دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے۔ اس کے علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے۔ بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اُردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے۔

عظیمی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اُردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم"=فاعل، "شیر"=مفعول، اور "دیکھا"=فعل ہے۔ کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل-فعل-مفعول

انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً انگریزی میں کہیں گے "وُی سا آ لائن"۔

کہنیز: شاعیر و خواناسی ناسراوی خہنگی هیندستان بوو. له دهوروبه‌ری سائی ۱۵۱۴۰ له شاری به‌ناره‌سی له دایک بووه. باوک و دایکی که‌بیر موسلمان بوون و ناوی که‌بیریان (که‌یه‌کیک له ناوه‌کانی خودای موسولمانانه) له سهر منداله‌که‌یان ناوه. که‌بیر له لای راما‌نادای هیندوو شاگردی کردوو و زانینی زوری نه‌و کاریگه‌ری زوری له سهر که‌بیر کردوو. هه‌روه‌ها هونراوه‌نووسانی فارسی وه‌کوو مه‌وه‌نای رومی تا راده‌یه‌ک له سهر بیرورا و هونراوه‌ی که‌بیر کاریگه‌ر بوون. که‌بیر شاعیریکی شه‌فاهی بووه‌و زوری‌ه‌ی هونراوه‌کانی سینه به‌ سینه له ناو خه‌نگدا هاتوه‌ یان موریده‌کانی نووسیویانه‌ته‌وه. ناوه‌روکی شیعره‌کانی به‌ زوری عیرفانین و زور ره‌خنه‌ی له دوژمنایه‌تی نیایی گرتوو. هه‌روه‌ها ره‌خنه‌ی له ره‌واله‌ت په‌رستی، ریا و هه‌ندیک له دابونه‌ریته‌کانی کومه‌نگای هیندی گرتوه. له سهر بزووتنه‌وه‌ی به‌ه‌کتی و نیایی سیکیزم کاریگه‌ری بووه‌ و له هیند و وه‌تانی ده‌ور و به‌ریدا شوینکه‌وتوانیکی زوری هه‌یه. شوینکه‌وتوانی که‌بیر ریازی که‌بیریان داناوه‌ که‌ له نیسته‌دا نزیک ۱۰ ملیون شوینکه‌وتووی له باکوور و ناوه‌راستی هیندا هه‌یه[۲]. له سهره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مدا رابیندرانات تاگور خاوه‌نی خه‌ه‌تی نوبل له کتیبی چریکه‌کانی که‌بیردا سه‌د شیعری که‌بیری به‌ هاوکاری نیثلین ئانده‌رهیل وه‌رگیرایه‌ سهر ئینگلیزی و نه‌م شاعیره‌ی زیاتر به‌ دنیا ناساند.

له سائی ۱۴۴۰ له دایک بووه. نه‌گه‌رچی بریک که‌س له دایک‌بوونی نه‌ویان به‌ ۱۳۹۸ تومار کردوه[۳]. سه‌باره‌ت به‌ ژبانی که‌بیر قسه‌ و نه‌فسانه‌ و چیرۆکی زور هه‌یه. نه‌م جیاوازیانه‌ له کات و شوینی له

دایک بوون و که سایه تیی دایک و باوکیه وه دهست پئ دهکا. [۴]
چونکه هیندووان و موسلمانان ههردوو تا رادهیهک که بیر له خویان
دهزانن و ههراکام ههولیان داوه که زۆرتر به لای خویاندا رای بکیشن.
بۆ نموونه له ئه فسانهیهکا ههندیگ گوتوویانه که دایکی که
برههمه نیک بووه به کچینی ماوه ته وه و شووی نه کردوه و له دوا
زیارهت کردنی زیارهتگهیهکی پیروزی هیندووهکان به جوړیگی خودایی
زکیر بووه و دواتر که بیر بووه. به لایم له بهر نه وهی که میردی نه بووه
کوهره که ی داوه به پیاو و ژنیکی جو لای هه ژاری موسلمان [۵]. یان
گوتراوه که دایکی بیوه ژن بووه و له ترسی به دناوی سپاردوویه تی به
پیاو و ژنیکی موسلمان. به لایم نه وهی که تا رادهیهکی زۆر پیک که وتن
له سه ری ههیه و که متر له ئه فسانه ده چن نه وهیه که باوک و دایکی
که بیر موسلمان بوون و ناوی که بیر یان له سه ر ناوه [۶]. جگه له مه له
سه ر شوینی له دایک بوونی نه و پیک که وتن ههیه که له شاری به نارهس
یان له دهوری نه ویدا له دایک بووه.

که بیر هه ر له ته مه نی منالیه وه چوه ته لای راماناندا ی هیندوو و بووه
به شاگردی و بیر و رای نه و له سه ری زۆر کاریگه ر بوه و له
شیعرهکانیدا زۆر باس له م په یوه ندیه شاگرد و ئوستادییه دهکات.
هه رچه ند موسلمانان ده ئین که بیر له دوا ی راماناندا که وتوه ته ژیر
چاودیری سو فیه کی موسلمان به ناوی پیر تاکیی جانسی که خه ئکی
شاری جانسیی هیند بووه. به لایم که بیر له شیعرهکانیدا باسی که سیکی
وه های نه کردوه. [۷] هه روه ها که بیر به پیچه وانیه مورتازه
برههمه نهکان بنه ماله و ژن و منالی بوه و ژبانی دنیایی ته رک
نه کردوه. نه و وه کوو باوکی به پیشه ی جو لایی ژبانی بر دوه ته سه ر و وا
دیاره خوینده وارییه کی زۆری نه بووه. وا دیاره که بیر له بهر نه و بیر و را

جياوازانہی که بويہتی له به نارسدا که بنگه ی بره همه نه کان بووه کهوته به رږه خنه و ئازار و له سالی ۱۵۹۵د له به نارس دهرکراوه. که له نهو کاته دا دهوړ و بهرک شہست سال له ژيانی تپه پر بوو بوو. له دواي نه م رووداوه که بير پوو له باکووري هيندستان دهکا و له گهل کومه نیک له موریدان و بنه ماله کهیدا ژيانی له وئ ده باته سهر. [۸][۹]

که بير له سالی ۱۵۱۸د کوچی دوايي کردوه و له شاری ماگهر. له هينددا به خاک سپيراوه. نه فسانه يه که له سهر مردنی هه يه که ده نيت له دواي مردنی که بير له نيوان موریده کانیدا ناکوکی ساز بوو که تهرمه که ی که بير چی پيکه ن. موسلمانان ده يانويست بيشورن و به شيوازي موسلمانان بينيژن و هيندووه کانیش ده يانويست تهرمه که ی بسووتينن و خو له ميشه که ی هه لگرن. به م جوړه نزيک بوو شهر له به ينياندا ساز ببیت تا که بير خو ی پي نيشان دان و کوتی که سهری تابووته که ی بکه ن. هه روه ها پتي وتن که له نيو تابووته که دا باوه شيک کوئی بون خوش له جی تهرمه که دا هه يه. نه شی هيندووه کان نیوه ی نهو گو له نه هه لگرن و بيه نه وه بو شاری به نارس و له وئ بيسووتينن و موسلمانان کانیش نهو نیوه که ی له شاری ماگهر ردا بنيژن. به م جوړه شهر نیوان موریده کانیش دوايي پيهات. [۱۰]

سامورایی یا بوشی ژاپونی جنگجو نام ایسه. سامورایی لوغت فکیفته بوبوسته چه سابورای کی اونه معنی لوغت یعنی کسی خدمات کودن. تاریخ میان ایتا طبقه خاص ژاپون جامعه میان بید. و تا قبل سال ۱۸۶۸ (میچی دوره آغاز) ایتا جرگه چه خلابرا ژاپون میان بید. سامورایی اول بار سیاسی هرج و مرج زما ت میان (۱۵۷۳-۴۶۷) موهم بوبوستید. ا زما ت میان ژاپون اورشین و هش پرکه بوبوسته

بو. و هر کی خوره ، ایتا صارا میان حکومت کودی. اُ تارنخی دوره
 میان، ژاپون دورون پور جنگانی اتفاق دکفته و نیاز به سامورایین
 ویشترابوسته. و سامورایین قوت بیگیتید. قرن دوازدهم میان ، دو
 تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتید. ایتا تایرا کوگا و اویتا میناموتو
 کوگا نام دشتید. اُ دوتا کوگا ویشتر ژاپون صارا مالک بید و ده
 کوگاهانه امره پور جنگ بیگیتید. سال 1192 میان، میناموتو
 یوریتومو موفق بوبوسته ایتا سیاسی قودرت بدست باوره و شوگون
 جاجیگاه خوره چکونه. یوریتومو کاماکورا سلسله تاسیس بوکوده و
 اونه فرمانروایی کل ژاپون میان آغاز بوبوسته. یوریتومو حکومت
 دورون ، قودرت و مناصب سامورایین دست دکفته و اوشان ژاپون
 جامعه میان قوت بیگیتید. قرن شانزدهم میان، تویوتومی هیده
 یوشی (1537-1598) شوگون بوبوسته. وی پور جنگان دورون پیروزا
 بوسته و خورقیان دشکنه و همه کوگاهانه فوگوردانه و ژاپون
 ایجایی وجود باورده. وی ایتا طبقاتی نظام وجود باورده و دستور
 بدا فقط سامورایین ننید خوشانه شمشیرانه بدارید. سابقه زما ت ،
 وختی جنگ نوبو و صلح و آرامش بو سامورایین کشاورزی یا گاکلف
 کارگودید. هیده یوشی بوگفته کی سامورایین دو راه ویشتر نرید. یا
 کشاورز ببید یا سامورایی بمانیدو هیده یوشی ، سامورایین فرمان بدا
 کی یا کشاورزی و بجارکار بوکونید یا اگر تصمیم بیگیتید سامورایی
 ببید قلدیان و کله بستان دورون، خلایران (سامورایین) امره زندگی
 بوکونید. هیده یوشی قانونی وضع بوکوده کی فقط سامورایین
 تنستید خوشانه امره شمشیر بدارید. اُ طبقاتی نظام کی هیده
 یوشی چکوده ، توگوگاوا ایاسو زما ت قوت بیگیتید.

ادو دوره میان (1603-1867). سامورایین، ژاپون جامعه میان ،

جارجيگاه خاص و موهم بوبوسته. قبل ايتا سامورايي ، کشاورزي ، پيله وري يا بازار مجي گودي. سامورايين همه تان ايتا کله بست يا قلا دورون زندگي گوديد و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدائي. باخي سامورايين ايسا بيد کي ارباب يا چکنه نشتيد. اوشانه دوخاديد رونين. ا جرگه کي اوشانه نام رونين بو ا دو دوره ميان پور مشکل وجود آورديد و آشوب و جنايت گوديد. بعد سکی گاهارا جنگ کي توگوگاوا کوگا پيروز بوبوسته و بتنستيد خوشانه رقيب دشن بدید. ژاپون 250 سال صلح ميان دوارسته و توگوگاوا کوگا واستی دوشمن و رقيب نيسا بو و همه تان جوخوفته بيد. هنه واستی جنگستن اهميت و مبارزه چم کم بوبوسته. پور سامورايين سياستمدار ، معلم و بازیگر بوبوستيد. وختی میجی دوره فرسه و فنوداليسم، ژاپون ميان خاتمه بيگيفته ، سامورايي هميشک واستی ژاپون جامعه ميان ديمه بوبوسته.

ژاپوني شمشير

ايتا شمشير ايسه کي مردوم اونه امره سامورايي شناسيد. قدیمی ژاپوني شمشير (نارا دوره) ميان، چوکوتو نام بو کي پهن تيغه دشتی. ولی نهصد سال اخير ميان، ويشتر شمشيرانه خميده تيغه امره چکوديد. ا شمشيران نام (اوچيگاناتا) و (کاتانا) بو. او زمات ميان. دوتا کوچی شمشير وجود دشتی کي اوشانه نام واکيزاشی و تانتو بو. پور سامورايين دوتايی هم کوچی و هم پيله شمشير استفاده گوديد. مثلاً هم واکيزاشی و هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشير سامورايي سمبل بوبوسته. وختی ايتا سامورايي دوتا شمشير ايتا دراز و ايتا پاچ اوسادی خو امره حمل گودي اصطلاحاً دوخاديد دایشو (يعنی

پیلہ دانہ و کوچی دانہ). ادو دورہ میان فقط سامورایین اجازہ
دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پیلہ کمان نام ایسہ. یومی سنگوکو دورہ جہ رونق بگفته.
وختی سامورایین تانگاشیما توفنگ (ژاپونی شمخال توفنگ) امرہ
آشنا بوبوستید. ولی پور سامورایین ایسا بید یومی امرہ بہ عنوان
ایتا ورزش استفادہ گودید. یومی جنس چگودہ بوبوستہ بو جہ بامبو ،
چوب ، نی و چرم. یومی تیر پینجہ تا صد متر بیگادہ بوستی. یومی
امرہ اسب سر ویشتر تیر بیگادید کی ا ورزشہ دوخادید یابوسامہ.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسہ کی سامورایین اوشانہ امرہ
جنگستید. یاری ایتا پیشدار بو کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین
بوبوستہ. یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکہ ایتا جرگہ آشیگارو (پیادہ
خلدبر) کی داوطلب سرباز بید اونہ امرہ جنگستید. پیش دار نسبت
بہ شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و جنگستن موقع پیادہ و
سوارہ جوکو بختربو.

انسان دا جوڑدہ پلان والے دو پیراں تے چکن والے بن مانساں دے
نبر نال اے تے سدا کھلونا. دوپیراں تے چلنا. ہتھاں تے اوزاراں دا
ودھیا ورتن. اک وڈا دماغ تے پوؤں وٹیاں ریتلاں ایہدیاں اچیچیاں
صفتاں نیں۔ ڈی این اے تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان
چڑدے افریقہ دے پاسے توں 200000 ورے پیلاں ٹریا تے 50000
ورے پھلے اپنے ہندے نویں پنڈے تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیا[1].

دوجے آگو مانس نوں سامنے رکھو تے ایدے کول اک بہت ودیا تے
وڈا دماغ اے۔

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے ریہڑ مکاسکدا اے۔
سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے
ازاد ہتھ نیں جتاں نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے کسے وی ہور
جیون دے مقابلے وچ ودیا اوزار بنا تے جنگے ول نال ورت سکدا
اے۔ ہور وی اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی پچھان، عقل تے
سیانف [2] اوہ گلاں نین جیہڑیاں کہ اوہنوں 'بندہ' بنادیاں نیں۔
انسان سوائے انٹارکٹکا دے سارے براعظماں تے ریندا اے۔ زمین تے
انسانی گنتی ست ارب توں ود اے [3]۔

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا مانس توں وشکارلے پتھ
ویلے وچ 200,000 ورے پھلاں افریقہ رچ وکھالے وچ آیا [5]۔
تیسرے پتھر ویلے دے مدّ تے 50,000 ورے پھلے اپنی بن دی سوچ
تے ربتل ؛ اپنی بولی تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا۔ افریقہ
وجوں انسان 70,000 ورے پھلے نکلیا تے ساری دنیا تے پھیل گیا
تے اپنے توں پھلے دے پرانے انسانی مانساں نوں مکادتا۔ 40,000
وریاں وچ اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے پھیل گیا 14,500 ورے
پھلے دے نیڑے تریڑے اوہ اتکے تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیا [6]۔

10000 ورے پھلے تک انسان دا گزارا شکار تے سی۔ وائی بیجی دے
ٹرن نال انسان کول کھان پین نوں فالتو شیواں جیدے نال بپار تے
کاروبار ٹرے۔ دھاتاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریا۔ ڈنگراں نوں
پھڑ کے پالیا جان لگیا۔ 6000 ورے پھلے مصر عراق تے پنجاب وچ
ربتلاں تے سرکاراں دی نیو پئی۔ فوجاں دی بنان دی بچاؤ کئی لوڑ

پئی تے دیس دا پر بندھ چلان لئی ایس کم دے لوک رکھے گئے۔ کم
دیاں شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی وٹاندے سن تے ایس
لئی لڑائیاں وی لڑیاں گیاں۔

پرانہ یونان اک مڈلی ربتل سی جتھوں لوکراج، فلاسفی سائنس
اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے ڈرامہ 2000 توں 3000 ورے پہلے
ٹرے [7]۔ کیندے ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں ہندو مت
وڈیاں تے مڈلیاں مزیدی سوچاں سن۔ پچھلے 500 وریاں وچ یورپ
وچ پرنٹنگ پریس دے بنن ہور نویاں چیزاں بنن تے اک انقلاب لے
آندا۔ یورپی کھوجیاں نے دنیا کھنگال دتی تے ساری دنیا تے یورپ نے
مل مار لیا۔

20 ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ بجن تے دھیا اک
نویں ویلے وچ آگئی تے اک دوجے نال جڑ گئی۔ ایہ دنیا ہن اک پنڈ
وانگوں اے۔ ایس ویلے 2 ارب دے نیڑے انسان انٹرنیٹ نال اک
دوجے نال جڑے ہوئے نیں [8]۔ 3-3 ارب لوک موبائل فون ورت رہے
نیں [9]۔

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم نال جڑیا اے۔ اک جوان
وشکار لے ناپ دے انسان دا قد 1.5 to 1.8 میٹر (5 to 6 فٹ) ہو سکدا
اے اک انسانی مادھ دا جوکھ 54-64 کلوگرام تے نر دا 76-83
کلوگرام ہوندا اے [10][11]۔

جنا زانی دے ملن نال زانی یا مادہ اندر نیانے دے ہون دا کم ٹردا
اے تے 9 مہینیاں مگروں اوہ جمدا اے۔ انسان دے نیانے دا جمنا
دوجے بن مانساں نالوں چوکھے درد والا ہوندا اے تے ایدے نال
موت وی ہوسکدی اے [12]۔ ایدا وجہ انسانی نیانے دے سر دا وڈا

ٻونا تہ ٻو پيراں تہ چلن باجون زناڻہ پيلوس ٻڏياں دا تنگ ٻونا
 اے[13][14]۔ نيانه چمن تہ زناڻياں دے مرن دی گنتی غريب ديساں
 وچ زياده اے[15]۔ امير ديساں وچ چمے نيانه دا جوکھ 3-4 کلو
 (6-9 پاؤنڊ) تہ قد 50-60 سينٽي ميٽر (20-24 انچ) ٻوندا اے۔
 غريب ديساں وچ کاکے دا تھوڙا جوکھ ٻونا اوڻناں دے مرن دی وڏی
 کارن اے۔ انساني نيانه چمن ويلے بالکل بے بس ٻوندے نيں تہ 12
 توں 15 ورپاں دی عمر وچ جنسی ناپ نال وڏے ٻوندے نيں۔ انسان
 دے جين دی عمر وکھري ديساں وچ وکھري اے۔ امير ديساں وچ
 زياده تہ غريب ديساں وچ تھوڙي۔ بانگ کانگ وچ جنيا دی ايورج
 عمر 78.9 تہ زناڻياں دی 84.8 اے۔ سوازی لينڊ وچ ايه 31.3
 اے[16]۔ اک فرانسيسي سواني جين کالمنٽ نوں 122 ورے دی عمر
 نال سب توں زياده عمر دی انسان منيا گیا اے[17]۔

ڪراچي (اردو: ڪراچي، انگريزي: Karachi) پاڪستان جو سڀ کان
 وڏو شهر ۽ صنعتي، تجارتي، تعليمي، مواصلاتي و اقتصادي مرڪز
 آهي۔ ڪراچي جي رهواسي کي ڪراچيائيٽ سڏيو ويندو آهي۔
 ڪراچي دنيا جو ٻيون وڏو شهر آهي[3]۔ ڪراچي پاڪستان جي صوبي
 سنڌ جو گادي جو هنڌ آهي۔ ڪراچي شهر وڏي سمنڊ جي ساحل تي
 سنڌو ٽڪور جي اتر اولهه ۾ قائم آهي۔ پاڪستان جي سڀ کان وڏي
 بندرگاهه ۽ هوائي اڏو به ڪراچي ۾ قائم آهي۔ ڪراچي 1947ء کان
 1960ء تائين پاڪستان جو گاديءَ جو هنڌ به رهيو۔ ڪراچي شهر نه
 رڳو سنڌ جو ڪاروباري مرڪز آهي، پر خطي ۾ هڪ اهم بندر پڻ آهي۔

موجوده ڪراچي جي جڳهه تي واقع قديم ماهي گيرن جي بستين
 مان هڪ جو نال ڪوٽچي جو ٻوٽ هيو۔ انگريزن اٺويهين صدي ۾

هن شهر جي تعمير و ترقي جون بنيادون وڌيون۔ 1947ء ۾ پاڪستان جي آزادي جي وقت ڪراچي کي نو آموز ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ منتخب ڪيو ويو۔ ان جي وجه سان شهر ۾ لکين مهاجر جو دخول ٿيو۔ پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي بندرگاهه هئڻ جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين شهرن کان پهريان شروع ٿي ويون۔ 1959ء ۾ پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد منتقلي جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾ ترقي جي رفتار گهٽ ناهي ٿي۔ پوري پاڪستان مان ماڻهون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا آهن ۽ ان جي وجه سان هتي مختلف مذهبي، نسلي ۽ لساني گروهه آباد آهن۔ ڪراچي کي ان وجه سان ميني پاڪستان (Mini Pakistan) نڍو/پاڪستان به چيو ويندو آهي۔ ان گروهن جي باهمي ڪشيدي جي وجه سان 80 ۽ 90 جي ڏهاڻين ۾ ڪراچي لساني فسادن، تشدد ۽ دهشت گردِي جو شڪار رهيو۔ بگڙندڙ حالتن کي سنڀالڻ جي لاءِ پاڪ فوج کي به ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي۔ ايڪويهين صدي ۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آهي۔ ڪراچي جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بهتر ٿي آهي ۽ شهر ۾ مختلف شعبن ۾ ترقي جي رفتار ۾ تمام اضافو ٿيو آهي۔ ڪراچي درياءَ سنڌ جي ڏهاني جي اترين حد تي واقع آهي۔ شهر هڪ قدرتي بندرگاهه جي گرد وجود پايو۔ ڪراچي 52° 24' اتر ۽ 03° 67' اوڀر تي واقع آهي۔

سنڌو ٽڪور اتي نهي ٿي جتي سنڌو درياءُ عربي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو۔ هيءُ ٽڪور 16 هزار چورس ميلن يعني 41 هزار 4 سَو 40 چورس ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي، ۽ ان جو سمنڊ سان دنگ لڳ ڀڳ 130 ميل ڊگهو آهي۔

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون وسنديون آباد آهن پر ڪو به وڏو شهر آباد نه آهي. ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهو شهر نٿو ۽ سنڌ جو وڏو ۾ وڏو شهر ڪراچي اولهه طرف آهن. سنڌ جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شهر حيدرآباد سنڌو ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾ واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني ۾ 70 کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته جنوريءَ ۾ 50 کان 70 درجا فاهانائيت رهندو آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي 10 کان 20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملن ڪري سنڌو ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي. سنڌو ٽڪور جا تمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئدان جي جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن. سنڌو ٽڪور جا تمر ٻيلا جيڪي اڳي 000 هيڪٽرن تي پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو 000 هيڪٽرن تائين محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽ ٻلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو سمنڊ جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي پاڻيءَ جي ميلاپ تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ڳنڍڻو وٺي هتي پهتا آهيو، جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع ڪريو (امدادِي صفحو ڏسندا). جي توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي جهانگوءَ جو back بٽن ڪلڪ ڪندا.

خبردار: توهان لک ان ٿيل ناهيو. هن صفحي جي سوانح ۾ توهان

جو آءِ پي پتو درج ڪيو ويندو.

سنت، جنهن جو صحيح اچار ”سندو“ آهي، سو شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ ڪري قائم رهيو، جو اهو سڪندر اعظم جي ساٿين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو هو، ۽ اهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اچارن ۾ اهڙي ڦيرگهير واقع ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام کان هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾ ”سنٿاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل ۾ ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ ”سنت“ جو نالو انهي ملڪ تي پيو، جنهن کي سندو نديءَ جو هيٺيون وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي آهي، جن جي گڏيل نالي تي ۽ ان کان مٿي واري ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو، جنهن منجهان اُهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل مناسب آهي، جو سنت جي سر زمين درياھ شاهه جي نالي پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڊيگهه ۾ سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي، سندوءَ جي پاڻي ڪٿو ڪٿو ڪري آئي تهه متان تهه رکي جوڙيو ۽ ٿانڪو ڪيو آهي. جنهن پٽيءَ کي اڄ اسان جا پير لتاڙين ٿا، سا اُها ساڳي پٽي آهي، جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لتاڙيندا هئا: يعني سندوءَ جو لوڙهي آندل ٿو، جنهن کي گرميءَ، پاڻيءَ ۽ ساوڪ جي تاثير سڌاري سنواري، هڪ سنئين سڌي ميدان جي شڪل ۾ ماڻھو جي چيڙن تائين ائين پٽاري ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو چيهه ئي نه هجي فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا، تنهن جو مٿاڇرو کي پنجاهه صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه ڦٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ

سان ميلاپ اڄوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان جي مٿاڇري جو مهاندو، ان جا هڪ يا ٻئي پاسي ان لڪا لاهه اڄوڪي چٽي ۽ بلڪل واضح مهاندي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پر اهو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر پهريائين پر وارين سر زمين تي نظر ڦيرائي وٺون.

سندوءَ جي ويڪريءَ مٿريءَ جي کاٻي پاسي، يعني اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان، ٿر، آهي. جنهن ۾ لڳيتو ٽي سو ميل سڄ ٿي سڄ آهي ۽ جيڪو هري هري چڙهندو، وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ اوالي ٽڪرن تي کڻي ٿو. جمرانوءَ جي منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رڻ تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو ٽڪرائين واضح ۽ چٽو آهي، جيئن سمنڊ جو ڪپر- واريءَ جا دڙا ائين اوجھو نروار ٿين ٿا، جيئن ڪنهن سڌي سنواڻي ميدان ۾ چپن جون قطارون، پريان اتر ۾، واريءَ جون پتون ڪڇي ۾ گهڙي اچن ٿيون، ۽ سندوءَ جي لپٽ وارياسي علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي ٽڪرن جي وچ ۾، جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف ڦول منڍ وارا آهن، اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي. ائين ڪٿي چئجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي جي سنڌي جو هيءَ فرق ڏکڻ- اولهه جي چوماسي جي ٻل ٻل ۽ گهاٽيءَ واديءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي يا اُلهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڪرائين مٿرين جي چيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون، جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلجھي ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پرحقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين تان وهي آيل ٿي منجهان ٺهيل آهي. اها سندوءَ

جي لت کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي. اهو تر جنهن کي مڪاني طرح
 ”ڪاڇو“ سڏيو وڃي ٿو ۽ گهڻي ڀاڱي سوڙهو آهي، سو سلیمان جبل ۽
 بولان لڳ کان ڏکڻ طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾، ڊيگهه ۾ وڌندي،
 ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو جيڪو ڀاڱو
 سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو آهي، سو چيڪي مٽيءَ جهڙيءَ
 مٽيءَ جو تراڪڙو بياڻ آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هئڻ جي برابر
 آهن. اهو بياڻ هڪ قدرتي روڪ آهي— اهڙي ئي اڏول، جهڙا آهي
 جبل، جيڪي ان طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بياڻ جي
 ڪري ئي ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح ڏکڻ اوڀر
 وارين ايراضين جي بدران اتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل سمجهيو
 رهيو آهي. سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾ جيڪو جابلو ٺڪرو آهي، سو
 بيهڪ ۾ اوڀر واري ريگستاني ٽڪري سان عجيب مشابهت رکي ٿو. پر
 ابتيءَ ترتيب سان: يعني اترين ڀاڱو ڪڇيءَ جي چيڙي کان ويندي
 منڇر تائين بظاهر ان پگڙ ڪوٽ ٺاهي ٿو، جڏهن ته منڇر کان ڏکڻ
 طرف ڌار ڌار ٽاڪرو چپر نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سڏين پٽ جون
 ايراضيون آهن، ۽ سمورو تر ڏکڻ ڏانهن هلندي، هوريان هوريان ويڪر
 ۾ وڌندو ۽ اُچارئيءَ ۾ گهٽيو وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا ظاهري حد
 ٺاهيندو نظر نٿو اچي. انهيءَ پاسي وڌندي، حب ندي ۽ ڪي ننڍيون
 ٽڪريون اُڪري، اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا، جيڪو سمنڊ جي
 ڪپ کان ساڻيڪو ميل اتر طرف هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڏي وڏي
 ويڪرائيءَ مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو ميدان پورالي نديءَ
 ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لت منجهان جُڙيو آهي. ۽ مٿي ڄاڻيل
 ڪڇيءَ جي ميدان وانگر، جنهن سان اهو گهڻي مشابهت رکي ٿو،
 گڏهن گڏهن سياسي طرح سنڌ سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان کان

ڌار رهيو آهي. هي انهن علائقن جو مختصر بيان آهي، جن جون
 ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون ايراضيون ان سر زمين سان شامل رهيو
 آهن، جنهن کي سياسي طور ”سند“ جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو.
 ائين چئي سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سند جي اوڀر وارا وارياسا
 پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن.
 تحقيق، الهندي ڪوهستان يعني ڪاچي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر
 جا رهواسي ”سند ڏي هلڻ“ جي ڳالهه ڪندا آهن: هنن وٽ سند جي
 معنيٰ اهائي اصل واري آهي، يعني اها سر زمين، جنهن کي سندو
 نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تائين آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي
 سامهون آهي، تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23 ڊگريون 35
 منٽ اُتر وڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون 42 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ
 اوڀر ڊگهائي ڦاڪ جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سند
 ۾ آيا هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو. جيتوڻيڪ هاڻ اسان
 کي ان تشبيهه تي منيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سند تهذيب کي مصر
 کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو، تڏهن به نيل ۽ سندو جي
 هيٺانهين ماڻهن جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾
 ساڳيا ئي ٿي پوو-وڇوٽ ٽڪرا- ٻُٺ ٽڪر، ڪڇو ۽ وارياسو- ساڳيءَ
 ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻهيءَ
 جي زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي.
 آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي
 جيتري هڪجهڙائي آهي، تيترو فرق ناهي. ڪو سند واسي موٽر رستي
 سوڏي کان قاهري ۽ اتان نيل ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو ٽاڙي، لڀا جي
 ريگستان اندر ويندو، ته کيس منزل بمنزل ايتري مشابهت ڏسڻ ۾
 ايندي، جو هو سمجهندو ته ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي

مارواژ پيو وچان. البت کيس نيل ډيلتا کان مٿي وارو تر سندو
 ماٿريءَ جي پيٽ ۾ کجهه سوڙهو لڳندو: ۽ حقيقت به اهاڻي آهي.
 حيدرآباد جي ويگرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين درياهه
 سان گوني گنب ٺاهيندي، ڪيتريون به ماڻهن ڪيون، ته گتي به سندو
 ماٿريءَ جي ويگر سن ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبڊب د ڪونڙ ولايت د وٽپور ولسوالۍ په يوه روشن فکړه
 پښتنه کورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې
 پرانيستي. کله چې افغانان جگړو وځپل او دې ته يې اړ کړل؛ خو د
 سر پنا لپاره له هېواده بهر لاړ شي، د سبڊب پلار هم دې ته اړ شو
 چې ګاونډي هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکټوب خاپوړې يې يې
 هلته وکړې او له هغې وروسته، يې پلار د يو ښه را تګونکي د جوړولو
 په خاطر په يو ښونځي کې ورته داخله واخيسته. کله چې د ښونځي
 له لومړي پړاو ووت يعنې د منځي ښونځي يې پيل شو، ورسره يې
 په ښونځي کې د معارف پېژندې، ستاينې، او داسې نورې ترانې،
 نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د سټيج په سر ويلې. کله نا
 کله به يې د سټيج نطاقي هم کوله، چې د ښې کارکردګي له امله
 يې ښوونکوي د يو تکړه او با استعداد شاګر په سترگو ورته کتل. د
 ورځو په تېرېدو سره اباسين سبڊب په د ترانې په ګروپ کې لا
 پرمختګ وکړ، د ترانې سرتيم او له هغې وروسته د ټول سټيج
 کنټرولونکي او جوړونکي شو. له هغه وخته يې دې شعر له لوستلو
 سره ډېره مينه پيدا شوه، د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې
 لوستل او خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښونځي تر
 دولسم ټولګي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې
 بېرته خپل ګران هېواد افغانستان ته را ستانه شول، د پخوا په څېر

يې له شعر او شاعري سره مينه وه. د سندرو اورېدلو ته به يې هم
ډېر وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ.
د نورو کارنو ترڅنگ يې ځينې تفريحي خپرونې او ورسره يې د
شعرونو په ديکلوমে کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ديکلومه
کولو کې ډېره ښه وړتيا لري. خدای ج ورته د ښې خبرې سره ښکلي
ځواني او ښکلې اواز هم ورکړی. چې د اواز او ليدلو مينه والو يې
خورا زيات دي. له همدې ځايه وو چې د شعر او شاعري ډگر ته يې
را ودانگل. ډېرې شعرونه او غزلې يې وليکلې. خو په وينا يې زړه يې
پرې اوبه نه دې خښلي. څو يې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خو
اراده لري چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري. يوازې
دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په ټگر کې وتلي او تل
شاعرانو او استادانو ته وښايي. د هغوې د خوښې مطابق به انتخاب
کوي. لوستونکو او مينه والو ته به يې وړاندې کوي. د ټلويزيون په
پردې ډېر ځله د شعر په ديکلومه کولو. او نورو تفريحي خپرونو په
وړاندې کولو سره ليدل شوی. له اکت کارې سره يې ځانگړې مينه وه.
چې دې مينې او علاقې تر دې را ورساوه. چې بايد په راتلونکي کې په
فلمونو او ډرامو کې هم کار پيل کړي. او فعاله ونډه پکې واخلي. له
فلمي ستورو او د هغوې له حرکتونو سره يې زړه پورې توب خورا
زيات وو. همېشه به يې هڅه کوله له ځانه سره داسې اکتونه وکړي.
څو په دې مطمئن شي. چې کوله شي په فلمونو او ډرامو کې هم
کار وکړي. ليدونکو او ننداره کونکو ته ځان د يو تکړه اکت په بڼه رو
ويښي نه يوازې فلمونو او سريالونو سره مينه يې وه ورسره د روانو
حالتو انځورونو هم دې ته و هڅاوه. چې باه څره د فلمي حرکاتو په
لوېلو سره هېوادو الو ته د وخت انځورونه روښانه کړي او د خلاصې

ټري چاري يې ورته په گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ. دا چې د کار کولو او شوټينگ پايلې يې تر ډېره ورته مثبتې وې، د ليدونکو لخوا ورته د ستاينې صحنه څرگنده شوه، ښه به جوړت سره يې وويل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د ملاله او سوره په نامه يې په دوه تکويزيوني سريالونو کې کار کړی، په ليدو يې په مينه والو کې خورا زيات والې را غلې. له دې وروسته يې د ښه کار په پايله دا ورته څرگنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په برياليتوب سره يې تر سره کړي، نه يوازې دا چې په سمه توگه به يې ترسره کړې وي. ورسره به د مينه والو لخوا ډېر وستايل شي. اباسين سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې، سېلاب هيله لري څو په را تکونکي کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي، څو د نور هېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي، د تکويزيوني سريالونو سره زياته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سينمايي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب ريښتيا کېدل ښکاري او هڅه کوي، څو په هر قيمت چې وي په سينمايي فلم کې د يو غوره اکتور په بڼه کار وکړي. په را تکونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سينمايي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای شي، د افغانستان سينما ته وده ورکړي. او په را تکونکي کې په افغانستان کې د ښه سينمايي فلمونو ننداره کول پيل او ډېر مينه والو را پيدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شاروخان او په پښتو فلمونو کې، جهانگير خان په گوته کوي. د هغوی

ټول اکتونه ورته په زړه پورې دي، کله یې چې نوی فلم را شي د دوی
 په خاطر یې ضرور گوري، خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په
 ډېر کم وخت حتی په یوځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره
 وکړي. خو اباسین سېلاب وايي. دا یې یو لوی ارمان دی چې په
 فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مینه وال یې د اوس په
 پرتله څه زیات شي. ورسره د تمثیل په بار کې هم ډېره خوشبیني
 ښيي او وايي: که وشول په را تګونکي وخت کې به د خپل تمثیل
 کولوو ته څه ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد تګويزیون کې
 ځینې تفرحي خپرونې په مخ وړي، چې زیاته برخه یې په کې د تمثیل
 کول دي، او دی هم له تمثیل کولو سره ډېره مینه لري، د داسې
 تمثیل کولو وړتیا لري چې ډېرې تمثیل کونکي او د د تمثیل مینه وال
 به یې ځای و نه نیسي. په اوس وختو کې یې ډېر وخت تمثیل ته
 ورکړی. نه یوازې تمثیل او فلم جوړلو سره مینه او علاقه لري، ورسره
 د ګڼ شمېر شاعرانو ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم دېکومه
 کوي، چې په دې سره یې څه د اواز مینه والو په څو برابره زیات شوي،
 تل هڅه کوي داسې انتخاب وکړي، چې له احساس ډک پیغام ولري،
 تر ډېره یې خلک خوښ کړي، لومړۍ پرې د ده او بیا د اورېدونکو او
 مینه والو زړه پرې اوبه وڅښي. د شعر په ټوله مانا، ترڅ او ډیزاین
 غور کوي. ښه په شوق یې له ځانه سره په څو څو ځله تکراروي، کله
 چې په دې وپوهېږي چې اوس یې اورېدونکي د زړه له تګه خوښوي،
 یو ډول اثر پرې کولای شي. مخکې له دې چې انتخاب یې کړي، له
 هغه شاعرانو ملګرو سره پرې مشورې کوي، چې په شعر او شاعري
 ډېر ښه پوهېږي، د هغوی په انتخاب او بیا یې د ویلو ترڅ په خپله
 روته برابرېږي. په داسې اندازې وايي لکه څرنگه چې د شعر له

لوستکو سره ښايي. ډېر زيات شعرونه يې دېکلمه کړي، چې اختر په نامه دېکلمه کړې شوی شعر يې ډېر زړه جزونکی، او د دې د ښې وړتيا ثابونکی دی. د دې شعر دېکلمې په مينه والو او اورېدونکو څه بيل شان اغېز وکړ، ډېرېو خلکو د يو رېښتني صحنې ليدل انځورول، او خورا مينه يې ورسره پېده کړه. دېته ورته ډېر نور شعرونه يې هم په ډېر لوړ او مناسب انداز سره دېکلمه کړي، چې د هر يو خوند يې د يو بل په پرتله زيات دی. د خلکو په زړونو کې يې ځای نيولی او د بيا ځل اورېدو لېوالتيا يې ښيي. همدا دی چې ډېری شاعران د افغانستان جنگ له اباسين نه مشر گني او بيا وايي چې: دی په ښه طريقه کولای شي، د تېرو بډامنو وختونو انځورونه مينه والو ته په ښه شان سره وړاندې کړي، دا ورته ښايي چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي، ورسره دا هم ورته ښايي، چې څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پای ټکی کېږدو، او سوله را ولي. لکه مخکې چې مو يادونه وکړه، اباسين سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره يو تکړه سندرغاړی هم دی. د سندرو ويلو پوره وړتيا لري: خو دا چې تر اوسه يې ډېرې کمې سندرې ويلي، علت يې د وخت نشتوالو ښي. دا چې په رسنيو کې هم کار کوي ورسره شاعر او دېکلمه کونکی هم دی، نه شي کولای په يو وخت کې ټول کارونه سرته ورسوي، که څه هم محلوښت به يې ورته جوړ کړی وي. خو وايي چې د رسمي چارو د زياتېدو له امله د سندرو ويلو ته لاس رسی نه شي کولای. ځوان شاعر طاهر شرر صاڼی يو ښکلې غزل يې په خپل خوږ اواز او د موسيقۍ په ساز او سرور سره، پوښلي اورېدونکو ته وړاندې کړه. د سندرو په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب يې په يو ستر شهرت ونازاوه. دا غزل چې شرر صيب: په کوم انداز ليکلی او څه انځور يې پکې نښتی،

سېلاب بيا اورېدونكو ته داسې روښان كړى، چې په هماغه انداز چې شاعر به غوښتل زمزمه كړي. چې مطلقه يې داسې ده، خواني دې رانه وخوړه لونغه خوانيمرگه غنم غوندې ربې مې رنگه بنگه خوانيمرگه كله چې خلكو دا سندره واورېده په زړه كې يې د اباسين سېلاب د دې هنر د پرمختگ لپاره هېلې زياتې شوې. داسې را تونكى يې ورته انتخاباوه چې نوموړى به په ډېرو سندرغاړو كې د غوره سندرغاړي لقب خپل كړي. شاعران او هنر مندان يې د دې لومړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي، كه دى څه د خپل دې هنر ته وخت ورکړي، بې له شكه چې هنر به يې وده كوي. پرمختگ به كوي. او خپلو اهدافو ته په ډېر ژر ورسېږي، هڅه خوب چې يې د دې هنر په اړه ليدلى وي، تر ډېره به يې تعبير ته ورنژدې شي، حتى پوره به شي. اباسين سېلاب ۲۵ كاله عمر لري، اوس څه نوى خوان دى، واده يې نه دى كړى؛ خو بيا هم په خپل هنر كې د پرمختگ لپاره يې پلار او وروڼه ډاډگېر نه وركوي او تشويقوي يې.

نه وړوژ ملگلتتميزنك نېسل نه نه نېوى بايرمى، ته بښه بايرمى، نه مگه بايرمى، نه نهه رگه بايرمى، نه ده بيات - سه نه بايرمى قاتارلىق كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت بايرمى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئەڅ قەدىمى ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ھادىسىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ دۇنيادا مىلاد، قۇربان ھېيت، چاغان قاتارىدا سانلىدىغان تۆت چوڭ بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نه وړوژ بايرمىنىڭ ئىران ۋه تۇران دىيارلىرىدا يېڅى يىل بايرمى سۈپىتىدە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقىنىغا 2600 يىلدىن ئاشقان بولۇپ، بۇ بايرامنى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھازىر 400 مىليوندىن

ئاشدۇ. نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە شەكىللەنگەن نورۇز مەدەنىيىتى ئاشۇ مىللەتلەرنىڭ ماددىي مەدەنىيلىك بىلەن مەنىۋى مەدەنىيلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇپ كەلمەكتە.

ئېلىمىزدە قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي بايراملارنىڭ بىرى بولغان نورۇز بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار، تاجىك قاتارلىق قەدىمىي مىللەتلەرگە ئورتاق تۇر.

ئەجدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى دەۋرىدە، «قۇياش ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ. بىزگە كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى. ئىلاھ كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا، كېچىسى يەرنىڭ تېگى بىلەن يەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە ئۆتىدۇ. ئۇ يەر تېگىدىن ئۆتكۈچە جىن - ئالۋاستىلار بىلەن ئېلىشىپ، جەڭ قىلىدۇ» دېگەن ئەپسانىگە ئىشەنگەن ۋە كېچىسى گۈلخان يېقىپ، قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى تىلەپ گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئىبادەت قىلغان. كېيىن ئىبادەت ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ، 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈنگە توغرىلىغان. شۇنىڭ بىلەن، ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز نورۇزنى قۇتۇق كۈن، دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالىندارى بويىچە يىل ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى كالىندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى، كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۇلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال - ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش - ئوقىتىگە ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق، بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى ئەنئەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەبىئەت قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىنىشقا باشلىغان، ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ - ئېدىرە، دەل - دەرەخلەر كۆكرىشكە باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى بەخش ئېتىلىگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن زوقلىنىش، تەبىئەتنى سۆيۈش، تەبىئەتنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئېتىز - ئېرىقلار، باغلار، يوللار، ھويلا - ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ.

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى كەڭرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىنىسا، دالىلاردا چەۋەندازلار بەيگە، ئوغلاق تارتىشىشقا چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز - كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋازلار مۇئەللىققە تارتىلغان دارغا چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار ياكى يۇرت كائىناتىرى قوچقار، خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئويۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ

كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى يەنئە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، يۇرت - مەھەللە بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينىيدۇ. شائىرە نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ، مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر «
ئون ئىككى مۇقام» كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ، سەھرا - دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغانلىكى ئادەم بەس - بەستە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان - ئېسەنلىكىنى، سالاھەتلىكىنى، مەمۇرىيلىق، ئاسايىشلىقنى، ئىناقلىق، ئۆملۈكنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ماھىر چەۋەندازلارنى، ئىلھامى قايناپ تۇرىدىغان شائىر - قوشاقچىلارنى تاللايدىغان، باھالەيدىغان، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان، يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان، مۇقىملىقنى قوغداپ، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان، كىشىلەرنى ئىلىم - مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتەكلەيدىغان، يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ - ئىلھام توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.
ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 - ئەسەردىلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن "يىپەك يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان ، قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.

سىماچيەن (مىلادىدىن 145 - يىل بۇرۇن تۇغۇلغان) "تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە سەنگو (مىلادىدىن 32 - يىلى تۇغۇلۇپ 92 - يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇۋەلىسى يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن (مىلادىدىن 130 يىل بىر قېتىم ، مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن بىر قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چيەننىڭ خەن سۇۋەلىسىنىڭ (مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 220 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) پادىشاھى خەن ۋۇدېنغا (مىلادىدىن 140 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى چاغىغىچە پادىشاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ قەدىمكى تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا ، دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمكى چاغدا شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما ئېمپىرىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى كارىدۇركى ئارقىلىق

داشاتا (دۇڭخۇاڭ) غا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ، يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ.بۇ ئاچا يولنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئوۋان ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭغاندا ياركىندكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ.بۇ يەردىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران ، ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى بولىدۇ.مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا بۆلۈنگەن يولنىڭ يەنە بىرى ئوۋاننىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ. ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ غەربكە ماڭغاندا قارا شەھەر ، كۇچار ، ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، سوغدى ، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالەنلار مەملىكىتىگە (كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە (ئىراقتىكى دىجلى ۋە فىرات ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول - شىمالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا تارىم ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي ئاسىيادا) ئىدى.

ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر (چاۋشيەن ، جۇڭگو) بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى (ئىقتىسادى ، مەدەنىي ، سىياسىي ئالاقىلارنى) باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار ، تۈركلەر ، ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھۇنلار ئارىسىدا ، تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا ، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى ، سىياسى جەھەتتىمۇ ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەلەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك ماللار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) يۇنانىستانغا ، روماغا ئېلىپ بېرىلەتتى. رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك ماللارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىنىۇس (مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن

پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان) ماربىنوس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندى : پىتولمىنىڭ كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئونتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ، ئىراق (مىسوپوتامىيە ۋادىسى) ئىران ، ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك) دىن ئۆتۈپ سىرىسلىر ئىل (يۇنانچە سۆز بولۇپ ، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى پىتولمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ "جەنۇبىي يول" دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە (مىلادىدىن 240 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 216 - يىلىغىچە داۋام قىلغان) جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 - يىلىدىن 745 - يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ "سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى ، پېچۈي ھەققىدە قىسسە" دىمۇ مەلۇمات بېرىلگەن. شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربكە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن :

سۈي سۇلالىسى (مىلادىنىڭ 504 - يىلىدىن 612 - يىلىغىچە ھۆكۈم

سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى ياڭدىنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 -
 يىلىدىن 618 - يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى دۆلەتكەرنىڭ سودا
 ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭئېغا كېلىپ جۇڭگو
 بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى
 ھېسابقا ئالغان ياڭدى پىجۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا
 ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان. پىجۈي چاڭئېغا كەلگەن
 چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ
 غەربىي رايوندىكى (تارىمىقىدىن ئالغاندا ئونئۇر ئاسىيانى ، كەڭ
 مەنىدىن ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغىچە بولغان
 جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دۆلەتكەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ
 ئۆرپ - ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار ، تاغلار ، دەريالار ،
 خەتەرلىك ئۆتكەنلەر (يول ئۆتكەنلىرى) توغرىسىدا مەمۇرات
 توپلىغان. پىجۈي ئىتوپلىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ "غەربىي
 رايوندىكى دۆلەتكەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر
 يازغان. مانا شۇ ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن : "داشاتادىن غەربكە
 قاراپ مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە ئۈچ يول بار... بۇ
 يوللارنىڭ بىرى شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل ، بارىكۆل ،
 تۇرالار (ئۇيغۇرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ
 غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ
 ، ئا) ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك
 خانلىقىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا)
 ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ
 دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە ، كاسپى دېڭىزىنىڭ
 بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى ئونئۇر يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول

- تۇرپان ، قاراشەھەر ، كۇچار ، قەشقەر ئارقىلىق ئۆتدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، تاشكەنت ، سەمەرقەنت ، كىيېۋ ، بۇخارا ، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا باردۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان ، خوتەن ، قاغالىق ، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان (ئافغانىستان) ، ئىپتىلىت (ھازىرقى پاكىستان ، شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان (ئافغانىستاندا) ، كىيېۋ (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا) ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ باردۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۆزلىرى ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن جەنۇبقا قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ ، داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل". پىچۇي تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 - 745) خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار غەربىدە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ پايتەختى كونستانتىنوپول (ھازىرقى ئىستانبۇل) دىن تارتىپ شەرقتە كۈرىيىگىچە (ھازىرقى چاۋشيەنگىچە) بارىدىغان يول ئىدى. پىچۇيىنىڭ "غەربىي رېئوندا يېڭى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن شىمالىي ، ئوتتۇرا ، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىنىسى ۋە تۈگۈنلىرى بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ئافغانىستان ، تارىم ئويمانلىقى ، جۇڭغار ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ

تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ ، شۇ چاغدىلا تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" دەيدىغان رىۋايەتنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىشنى ئۇرغۇنى شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە پىلەنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. بۇ رىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنىۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىشنىڭ ئۇرۇقىنى مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجايىا جاۋا (بۇ بۇددى دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ بۇددىست ھىندىچە ئىسمى بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دېيىشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىرىدىن بىر ئاساسلىنىدىغان دەسمايىسى ، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست شۇەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 - يىلى تۇغۇلۇپ 667 - يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى توغرىسىدىكى رىۋايەت.

شۇەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن

ھىندىستانغا بېرىپ 19 يىل (مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 645 - يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لويانغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئونتۇرا ئاسىيا ، ھىندىستاندا كۆرگەن - بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە شۈەنجاڭنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى ، تىبەت رىۋايەتلىرى ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىجايى جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش كىيىمنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش. چېگرادىكىلەر مەلىكىنىڭ باش كىيىمنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت قىلالىمىغان. مەلىكە خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى ، بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا ئايلىنىشى مۇمكىن ، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان يىپەكتىن شايى - دۇردۇن توقۇپ ، كىيىم - كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە قۇرۇتىنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ.

بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مىلادىنىڭ 440 - يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) پىلە قۇرۇتىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقىنىڭ

تەرەققىي قىلغانلىقىنى ، ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان يىپەك ماللارنى ئەتىۋالاپ ، ئۇنىڭدىن كىيىم - كىچەك كىيىمگە ئىگىنى ، شۇ چاغلاردا تېخى جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى يالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك ماللىرىنى تېخى بىلمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن چاغدا ، ئەڭ دەسلەپ قايسى خەلقلەر توقىغان يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن كىيىم - كىچەك كىيىمگە ئىگى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن كىتئاس (مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئۆتكەن) ، سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ 24 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، خوبلىئوس ۋىگىلى مارۇ (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، روما تارىخچىسى فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، فىلىپپى (مىلادىنىڭ 23 - يىلى تۇغۇلۇپ 79 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، كىلاۋدى پىتولىمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ئۆتكەن) قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى (خوتەننى ئاساس قىلغان) يۇنان تىلىدا "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى ("سىرىسلار دۆلىتى")

توغرىسىدا مەلۇمات بەرگەن. يۇنان ئالىمى كىتئاس بولۇپ ، ئۇ مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار دۆلىتى" دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىتىرابون "ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەين)نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى ئۇنىڭ يىتوسنىڭ خاتىرىسىدىن پايدىلانغان. ھىندىستانغا كەلگەن ئۇنىڭ يىتوسى ئۆزى يازغان خاتىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى بولغان تارىم ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ يازغان. "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) توغرىسىدا يۇنان ۋە روما يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلا ، پىلىنى ، ماركسىلىنوس ، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىي ۋە ئېنىقراق.

روما يازغۇچىسى مىلا "مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، "ئاسىيانىڭ شەرقىدە ھىندىلار ، سىرىسلىقلار ، سىتسىلىكلەر³ ياشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا ، سىتسىلىكلەر بولسا ئەڭ شىمالدا ، سىرىسلار بولسا مانا شۇ ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن ھىندىلار - ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا ياشايدۇ... سىرىسلىقلار دۇنيادا تەڭدىشى تېپىلمايدىغان سەمىمى ، سادىق ئادەملەر ، ئۇلار سودا ئىشلىرىغا ئۇستا بولۇپ ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" [1] دەپ يازىدۇ. مىلادىنىڭ سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە دەلىل ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنىڭدا ، دىققەت قىلىشقا

ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلا ئېيتقاندا ، بىندىستان سىرىسلىقلار (ئۇيغۇرلار - ئا) نىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. [2] مىلا "سىرىسلىقلار سودا قىلغاندا ، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. مالنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ ، كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى چاغلاردا تۈركى خەلقلەردە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن "تىلىسىز سۇدا" نى كۆرسىتىدۇ. [3] مىلا "سىرىسلىقلار مالنى قۇملۇققا قويىدۇ" دەيدۇ. مىلا ئېيتقان قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق - چۆلىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى تېررىتورىيىسى بولغان ئونئۇرا تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددىي ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىنى "تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا مەزمۇنى مىلا بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر... ئۇلار كىمخاپ ، تاۋاق - دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ.... سىرىسلىقلار مۇۋەھھىم ، تارتىنچاق كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلار ، بوي - تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز ، چاچلىرى قىزىل ، كۆزلىرى كۆك ، ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەنتىن بارغانلار ، ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەنتىن بارغانلار ، ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا ئېلىپ بېرىپ ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا قويىدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال ئالماشتۇرۇلىدۇ."

[5] پېلىيىنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا ، سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك مالىكىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پېلىيىنىنىڭ ، سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ ، ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز ، قىزىل چاچ" [6] دەپ يازغان بولسا ، قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق سۈزۈك ، قىزىل چاچ ، كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان. پېلىيىنى ، رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپاغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ ، بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بۇزۇپ - چېچىپ ، ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار - دۇرۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى ، سىرىسلار دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىلىرىنىڭ (ئالتۇن پۇللىرىنىڭ - ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "دۆلىتىمىزنىڭ تىللىلىرىدىن ھىندىستان سىرىسلار دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىتېر كىيىس (رىم تىللىسى) ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار ، دۆلىتىمىزنىڭ ئەلەربىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى دېمەكچى) نىڭ بۇزۇپ - چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ." [8] پېلىيىنىنىڭ "تەبىئەت تارىخى" دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا ، روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەيشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپالىق

تۇرمۇشنىڭ ئېھتىياجىغا ەزىم بولىدىغان يىپەك مالدارنى
سىرىلىقلاردىن ئالغان بولسا ، دورا - دەرمەك ، ئۈنچە - ياقۇتلارنى
ھىندىستاندىن ، مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون
سىلىستىرگىلىس (رىم تىلگىسى) روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى
ئۈچۈن سىرىلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك مالدار ،
ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان دورا - دەرمەك ، ئۈنچە
- ياقۇت ، مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرىپ بولغان. يونان ئالىمى كىلاۋدى
پىتۇلىمى "جۇغراپىيە" ناملىق ئەسىرىدە ، سىرىسلار دۆلىتى
(يىپەك دۆلىتى) نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق خەلقلەر
ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : " سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ غەربىي چېگرىسى سىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس
[9] تېغىنىڭ سىرتىدا ، شىمالى چېگرىسى نامىسىز يەر..... شەرقى
چېگراسىمۇ نامىسىز يەر. .... جەنۇبىي بولسا ، ھىندىستاندىكى گانگى
دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن چېگرالىنىدۇ. " [10] پىتۇلىمى ،
سىرىسلار دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا
مۇنداق دەپ يازىدۇ : " سىرىسلار دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى.... تاغلار
ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى چوڭ دەريا
ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ بىرىنچىسى ئۇيغۇرداس ( ) دەرياسى بولۇپ ،
ئۇ ئاۋشاتىستان ۋە ئاسمىران ( ) تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن
باشلىنىدۇ. دەريالارنىڭ ئىككىنچىسى باۋتىس دەرياسى بولۇپ ،
ئوكاسىيان ( ) ۋە ئونتۇرۇ كورخۇس ( ) تېغىدىن ئىبارەت ئىككى
مەنبەدىن باشلىنىدۇ. [11] يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ
ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر دەرياسى ، كېيىنكىسى ياركەنت

(زەرەپشان) ياكى قارىقاش دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس.

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن. پىتولىمىنىڭ ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان تەلەپپۇزىدا ئىپتىلىشى خاۋس. يۇنان ئالىمى ماركسىلىنوس (مىلادىنىڭ 380 - يىلى ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا : "شەرقتە سىرىسلەر ئېلى بار ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ تەبىئى توشۇقنى شەكىللەندۈرىدۇ. سىرىسلەر شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ يېرى تەكشى ، كەڭتاش ۋە باي. غەربتە سېستىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ. شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي چېگراسى ھىندى ۋە گانگى دەرياسىغىچە بارىدۇ... تاغلىرىنىڭ ھەممىسى ئېگىز ، يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى - بۈگرى كېلىدۇ. تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ، ئۇنىڭ تېرىتورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە باۋتس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئاقىدۇ... سىرىسلەر تىچ ياشايدۇ. ھەربىي قورال - ياراق تۇتمايدۇ. زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ. مۇلاھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە قىلمايدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ، پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ. قانلىق بوران چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ، ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى بولمايدۇ." [12] ماركسىلىنوس يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلەر ئاددى - ساددا ياشاشقا ئادەتكەنگەن. ئۇلار خالى جايىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىشىلەر بىلەن بېرىش - كېلىش

قىلىشنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى بارسا ، كۆزلىرى بىلەن بىر - بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ. گەپلەشمەيدۇ ، ئۆلەرنىڭ يەر بايلىقى مول ، باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ "[13]يۇقىرىدا ، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن :

مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقتىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە رىم) تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئېلىنى، يىپەك ئىلى (سىرىسلەر ئېلى) دەپ تونىغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئىي شارائىتى (تاغلىرى ، دەريالىرى ، ئورمانلىرى ، چۆللىرى ، ئېقىمى) ئۇنىڭغا چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلىرىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ، ئۆلەرنى ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن تاشقىرى ، ئۆلەرنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئەگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن نەچچە ئەسىر

بۇرۇن) تەرەققى قىلىمىغان بولسا ، "جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ ئاتالغان رىمىدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك مالدارغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىيالمىغان بولۇپتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا ، يىپەك توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ توقۇمىچىلىقتىكى ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى يىللاردا ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 - ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى "ئىسپەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ بولغانىكى ، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك ئارقىسىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن ، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنرىدە قوللانغان. ئونئۇر تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى (كىمخاپلارنىڭ ئارقىسىدىن گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك." [14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى ، شەرق مەلىكىسى بىلەن قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن

شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر پاكىتىمۇ بار: يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە.... مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇلتىنى ۋە ئۆزىمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى." (يادىكارلىق 40 - بەت). مانا بۇ پاكىت ، يىپەك مەلىكىسى ("شەرق مەلىكىسى") مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى پىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا تۇرپان رايونىدىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇلتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن يالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل رەت قىلىنىشى ، خالاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىستاننىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا ،
تارىخىي پاكىستان بويىچە ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى
ئېتىراپ قىلىنسا ، خوتەنگە بىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى ، خوتەن خانىغا
ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ
تامامەن يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماستىققا ھېچقانداق بانا -
سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا
قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى
ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا
توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى
خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ تاقىلىپ ، گاھ
ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىيىنىڭ 87 - يىلى ۋە مىلادىيىنىڭ 101 - يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى
جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ، مىلادىيىنىڭ 97 - يىلى جۇڭگو ئەلچىسى
گەن يىڭ (بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان. جۇڭگو بىلەن
ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن.
تارىخى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىيىنىڭ 120 - يىلى رومالىق
بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنغا كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق
جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىيىنىڭ 1660 - يىلى روما ئېمپىراتۇرى
ماركۇس ئاۋرىل (مىلادىيىنىڭ 161 - يىلىدىن 166 - يىلىغىچە
ئېمپىراتۇر بولغان) دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن.
روما ئەلچىسى دېڭىزدىن ھىندىچىنغا چىقىپ ۋىيېتنام ئارقىلىق
جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى خەن خۇئاندى
(مىلادىيىنىڭ 147 - يىلىدىن 167 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) غا پىل
چىشى ، كەركە مۈڭگۈزى ، ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ

كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ سىرىسلىرى ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتى (بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن باشلانغان)دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر (مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن باشلانغان. رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ 166 - يىلىدىن باشلانغان بولسا) رومانلىقلارنىڭ سىرىسلىرى ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن باشلانغان.

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە (مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ ، شايى تاۋار ، دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا (ئاساسەن روماغا) تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلىرى ئېلى)دىن بارغانلىقى ، ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلەتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ 624 - يىلى تۇرپان خانلىقى (مىلادىنىڭ 460 - يىلىدىن 640 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن (مىلادىنىڭ 618 - يىلىدىن 627 -

يىلغىچە پادىشاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا - سالاھىيىتى ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر ، قارا تۈلكە مويىنىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ نەسىلىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ ، بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر ، دورا - دەرملەر ، زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى ، تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالىماقنى ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر يالغۇز ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن ، جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. تۈرك خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى ، بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 647 - يىلغىچە بولغان 20 يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن . تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا مۇناسىۋەتلىرىدىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانلىقى رۇخسىتىنى ئالغۇتى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ، تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان تۈركلەر ئۈستۈن چىققان.

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم تىللىسىغا سىرىسكەر ئېلىدىن يىپەك ماللارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان رىم ھۆكۈمرانلىرى (ئېمپىراتۇرلىرى) پىلىدىن يىپەك چىقىرىپ ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ، دورىدۇن قاتارلىق يىپەك ماللارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ - ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى. بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ : 6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى زوناراس ( ) "تارىخنامە" ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى. يىپەكنى پىلە قۇرۇتىنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى ."

6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانۇس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ 395 - يىلىدىن 1451 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئېمپىراتۇرى ئۇلۇغ پوستانىنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومانلىقلار پىلە قۇرۇتىنى بېقىپ ، يىپەك ماللارنى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. تىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ : "ئېمپىراتۇر پوستانىنىڭ ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا پىلە بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن.

ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي رومالىقلار پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى.
ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە (يىپەك ئېلىدە)
ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسلەر ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە
قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى كاۋاك ھاسىدىنىڭ ئىچىگە
يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان. ئاندىن كېيىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى
ئاشۇنداق ئۈستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ
ئىرانلىق باھار كېلىشى بىلەنلا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۆزىمە
يويۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن پىلە
قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ چوڭ بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان .
ئۇچىدىغان بولغان ، رومالىقلار پىلە بېقىپ ، يىپەك چىقىرىشنى
ئۆگەنگەندىن كېيىن پوستىئان تۈركلەرگە (كونىستانتىنۇلغا -
ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور) رومالىقلارنىڭ پىلە
بېقىپ يىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاك - تاك
قېلىپ چۇچۇپ كەتكەن ."

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا تۈركلەر ئارقىلىق
شەرقىي روماغا ئېلىپ بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسى
سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس
قىلغان ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ
دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى"
توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن
خوتەنگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ
سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن) دىن شەرقىي روماغا ئىسمى
نامەلۇم بىر ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى
ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا

بىر - بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتتۇم. مېنىڭچە شۇ پاكىتلار يىتەرلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇز ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن، بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ شاتلىق مەدەنىيەت يارىتىشىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك روللارنى ئوينىغان.

خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى، ئەلچىلەر، سەيياھلار غەربتىن شەرققە، شەرقتىن غەربكە موكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ تۇراتتى. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى، مەخپىي ئاخبارات يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا ئېيتىپ ئۆتكۈنىمىزدەك مىلادىيىنىڭ 550 - يىللىرى ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن پىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ مەخپىي ھالدا شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ يىپەك ئىشلىكەپچىقىرىشىدا ھۆكۈم سۈرگەن نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ ئىشلىكىنى ئېچىپ تاشلىغان. شۇ ئىرانلىق پىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى ئۇلۇغ پوستىئان (مىلادىيىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە توغرىسىدا

سۆزلەشكەن. پوستىتان ئەگەر ئىرانلىق راھىپ بىلە قۇرۇتتىنىڭ
ئۇرۇقىنى سىرىسلەر ئېلىدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولسا
ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت باھالىق ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان
بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىتان مۇرىدى بولغانلىقى ،
پوستىتاندىن ئالىدىغان قىممەت باھالىق ئىنئامغا قىزىققانلىقى
ئۈچۈن ، سىرىسلەر ئېلىدىن بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ
شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بەرگەن. مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن
140 يىل بۇرۇن (مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ سۈزۈك ، رەڭلىك
شىشە ياساشتىكى مەخپىي سىرىنى ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ
ياۋچىلار) جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇلار
رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇلار رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى
يۇقىرى باھادا غەربتىن (سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى.
شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇلار ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ
سىرىنى غەربتىن بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق ئۇرۇش
مىلادىنىڭ 424 - يىلى ياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار مۇنداق : "شىمالى
سۇلالىلەر تارىخى" دىكى خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي
خانلىقى (مىلادىنىڭ 386 - يىلىدىن 534 - يىلىغىچە ھۆكۈم
سۈرگەن) نىڭ خانى تۇباتاۋنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 424 - يىلىدىن
452 - يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 - يىلى ئۇنىڭ
پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) تاغدىن
دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ

كىشىلەر غەربنىڭ رەڭلىك شىشلىرىدىنمۇ پاقىراق ، چىرايلىق چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشنى كۆرگەنلەر ھەيران قىلىشىپ ئىلاھى شىشلىرى دىيىشكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇغا ئۆگەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پاچاقلىنىپ كەتكەن. قەدىمكى تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت ياكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىر خىل تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئى مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ شىمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر ئەھۋال بىزنىڭ قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا ، ئۇ چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۇلارنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك شىشنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىرلىرىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى ، جاسۇسلىرى بولسىمۇ ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان. خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە مەنىۋى

مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئونتۇرا ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن ، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ خەنۇددىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ ، ئېتىبار بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار ، بىدىلىكلەر پەيدا بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتىنىڭ ئاساسلىق يەم - خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ، ئات بېقىشقا ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا خەنۇددى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ چيەن ئونتۇرا ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىدەدىن باشقا يەنە زىغىر ، قارامۇچ ، پىياز ، تۇرۇپ ، قوغۇن ، تاۋۇز ، كاۋا قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن ئانار كۆچىتىمۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىگىچە پاختىدىن رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت 5 - ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار پاختا رەختلەرنى ئونتۇرا ئاسىيادىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ ، پىپا ، بالەبار قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن ، بولسا ، داپ ، نەي ، سۇناي قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ، ئونتۇرا ئاسىيادىن (ئۇيغۇرلاردىن) كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى (581 -

618) ، تاڭ سۇلالىسى (618 - 907) دەۋرىدە ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 - يىلى كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) ئىرىدىن ئاسىنا بىكە ، شىمالى جۇ سۇلالىسى (557 - 581) نىڭ خانى جۇشۇەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا ، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن چاڭئەنگە (شىئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇ جاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ ، سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا (581 - 618) چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە ، جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن ، نامراتلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش ، ئۇنىڭ سەنئىتىنى ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈربىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە خىل مۇزىكىنىڭ ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كۈربىيە مۇزىكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، قالغان بەش خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيىپا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ ، شۇ چاغدا جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 - 907) سۇجاۋا يارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئاساسىدا 640 - يىلى 10 يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلدى. بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار مۇزىكىسى ، 2. قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ، 4. غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا مۇزىكىسى ، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبودژا مۇزىكىسى ، 8. كۈربىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئىچىدە ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى غەربىي لياۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىمۇ ، ئۇيغۇر مىللى ھەيكەلتاراشلىقى بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ ئەنئەنىۋى

ئالەھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسسامللىق) خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسسامللىق سەنئىتىگىمۇ كۈچلۈك تەسىر قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيىدىكى ھەيكەللەر، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، 7 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر رەسسامى يۇچىزىڭ تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى لى شىمىننىڭ (627 - 649) تەكلىۋىگە بىنائەن شىئەنگە كېلىپ ساكيامۇننىڭ تىپىك سۈرىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو رەسسامللىرى بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم سىزىش سەنئىتىنى ۋە غەرب ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ رەسىمىنى سىزىش سەنئىتىنى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىڭ رەسسامچىلىقتا (غەرب ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى يوق رەسسام ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى چاغدىكى مەنۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە بىلەن ئەدەبىياتنىڭ) بېلىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۆچمەس تۆھپىسىدىن ئاجرىتىپ قاراش تولىمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز تارتقان ئىدى. ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان مەشھۇر بۇددىست، راھىبلار 3 - ئەسىردىن باشلاپ بۇددا دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا كىرىشكەن. بۇنىڭغا كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر تەرجىمان، شائىر كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش يېتەرلىك. كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 - يىلى تۇغۇلۇپ 431 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك ۋاقتىدا دادىسىغا ئەگىشىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىيانا ۋە خىنيانانا

دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ ، ئىككى ئېقىم بار ئىدى .
 كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ مەزھەپ ئىچىدىن خىتايانا مەزھىپىنى
 قوبۇل قىلغان . ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان چاغدا
 قەشقەردە شورى ئاساما ئاتلىق بۇددا راھىپىغا يولۇققان ۋە
 ئۇنىڭدىن ماخىيانا مەزھىپىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان خىتايانا
 مەزھىپىدىن ۋاز كەچكەن . كوماراجىۋا قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا
 كەلگەندە ئاجايىپ بىر راھىپقا يولۇققان ، ئۇ راھىپ ئۆزىنى دۇنيادا
 تەڭداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە ماختىنىپ : "ئەگەر بۇددا
 ئەقىدىلىرى بويىچە بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى
 يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى كېسىپ بېرىمەن"
 دەيدىكەن . كوماراجىۋا شۇ راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ
 قويىدۇ . بۇ ۋەقە غەرىبتىكى بۇددا دۇنياسىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ .
 كوماراجىۋانىڭ داڭقى غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ . بۇ ۋەقەدىن كۇچار
 خانى ناھايىتى چوڭ پەخىرلىنىش ھېس قىلىپ كوماراجىۋانىڭ
 ئالدىغا - ئاقسۇغا كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا
 ئېلىپ كېتىدۇ . كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ
 جاكالەيدۇ . تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك
 كوماراجىۋا مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ 385 - يىلى ھازىرقى
 گەنسۇنىڭ ئوۋىغا كەلگەن . ئۇ شۇ جايدا 15 يىل تۇرغان . كوماراجىۋا
 شۇ مەزگىلدە خەنزۇ يېزىقىنى (تىلىنى) پۇختا ، مۇكەممەل ، چوڭقۇر
 ئۆگەنگەن . شۇ چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا "ئىككى چىن سۇلالىسى"
 بىلەن "شىمالى ۋە جەنۇبى سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ ئاتالغان
 ناھايىتى قالايمىقان (ئاساسەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى) بىر دەۋر
 ئىدى . جۇڭگودىكى بەزى خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا

دىنىنىڭ نادان ، ساددا خەلقلىرىنى ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدىغان
 پاسسىپ ئىدىيىسىدىن پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇتلاشتۇرۇپ
 ئۆزلىرىگە قارشى چىقمايدىغان يۇۋاش پۇقرالارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن
 ھىچنەرسىگە قارىماي بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ ، بۇددا
 دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ئىدى. بۇددا دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار
 بولغان كېيىنكى چىن خانلىقى (384 - 417) نىڭ خانى ياۋشىدىن
 (مىلادىنىڭ 394 - يىلىدىن 415 - يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ
 401 - يىلى كوماراجىۋانى تەكلىپ قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە
 ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكارلىغان. ياۋشىدىننىڭ
 يارىتىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن پايدىلانغان كوماراجىۋا
 شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە 3000
 شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس بەرگەن. ياۋشىدىن دائىم
 ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا
 ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى "دانىشمەن - ئەۋلىيا" دېگەن
 نامغا ئىگە بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس
 ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن 384 جىلدلىق 74 پارچە
 كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان.
 بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا
 رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى
 تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قوللىنىپ چىققان
 تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان ، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ
 ، چۈشىنىشلىك بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن ، پەلسەپە ، ئەدەبىيات
 ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە
 ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ، ئۇلۇغ بۇددىست ، پەيلاسوپ ، داڭلىق تەرجىمان ، تالەنتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا ، قەدىمكى چاغدىن تارتىپ 15 - ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ ساياھەتچى ، ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز ، ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى) ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى (ئاتالمىش يىپەك يولى) يالغۇزلا غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا قالماستىن ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق ، يۈكسەك مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە ئونتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى (ئۆگىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.

ئونتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران ، ئەھمانلار سۇلالىسى (مىلادىدىن 700 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ياۋچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، كوشات ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 420 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ئاق ھون ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى

شانلىق مەدەنىيەتنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا ، تۈرك خانلىقى
دەۋرىدىكى (552 - 745) ناھايىتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى
ياراتقۇچىلار قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.